

บทที่ 5

นิเวศวิทยาการเมืองของปัญหาไฟฟ้า ปี พ.ศ.2541

ปัญหาไฟฟ้าได้รับความสำคัญมากยิ่งขึ้นทั้งในระดับนโยบายและระดับพื้นที่ อันเนื่องมาจากการขยายตัวของกระแสสิ่งแวดล้อมนิยม แม้ว่าหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจะให้ความสำคัญต่อความรู้และแนวทางในการจัดการไฟฟ้า โดยพยายามที่จะคิดค้นเทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพบนพื้นฐานความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการป้องกันและควบคุมไฟฟ้า ขณะที่ในอีกด้านหนึ่งชุมชนท้องถิ่นและองค์กรสนับสนุนก็พยายามที่จะเสนอทางเลือกโดยใช้ความรู้ท้องถิ่น บนพื้นฐานของฐานจารีต ประเพณีและวัฒนธรรมในการจัดการไฟฟ้า แต่สถานการณ์ความขัดแย้งในประเด็นไฟฟ้าที่กำลังคุกรุ่นขึ้น และส่งผลกระทบอย่างกว้างขวางในปัจจุบันนี้ กลับมิใช่เป็นเพียงปัญหาในเชิงความรู้และเทคนิควิธีในการจัดการไฟเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างการจัดการทรัพยากรอำนาจ และผลประโยชน์เบื้องหลังของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มผู้ด้อยอำนาจกำลังถูกป้ายสีให้เป็นตัวการของปัญหาไฟฟ้า รวมทั้งปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นานัปการ เพียงเพราะกลุ่มผลประโยชน์ที่มีอำนาจเหนือกว่าต้องการที่จะกีดกันพวกเขาเหล่านั้นจากการเข้าถึงทรัพยากร เพื่อช่วงชิงการเข้าครอบครองทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นนั่นเอง

การเกิดไฟฟ้าขึ้นหลายแห่งในฤดูร้อนต้นปี พ.ศ.2541 ในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกรณีตัวอย่างที่สะท้อนปรากฏการณ์ดังกล่าวได้อย่างเด่นชัด เป้าโจมตีสำคัญที่ถูกประณามว่าเป็นตัวการของการจุดไฟเผาป่าคือกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่ด้อยอำนาจซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ทำลายแหล่งต้นน้ำลำธาร การมีระบบการเกษตรที่เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อม เป็นต้น สถานการณ์ไฟฟ้าที่เกิดขึ้นได้เผยให้เห็นถึงปฏิบัติการของวาทกรรม "การอนุรักษ์" กระแสหลัก ที่มักกล่าวประณามชุมชนท้องถิ่นว่าเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันก็ได้แสดงให้เห็นถึงการเมืองของปัญหาสิ่งแวดล้อม ที่บ่งชี้ว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะลักษณะทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมเท่านั้น หากยังเป็นผลจากการให้ความหมายของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ปัญหานั้น ๆ ด้วย กล่าวคือหลังจากเกิดไฟฟ้าขึ้นที่อำเภอจอมทองในปี พ.ศ.2541 กลุ่มผู้มีส่วนเสียหลายกลุ่มได้ให้ความสำคัญต่อสถานการณ์นั้นมากเป็นพิเศษกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา ทั้งที่ไฟฟ้าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทั่วทุกภาคของประเทศเป็นประจำทุกปีอยู่แล้ว ขณะเดียวกันกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเหล่านั้นก็ได้แย่งชิงการสร้างคำอธิบายต่อเหตุการณ์ไฟฟ้าที่เกิดขึ้นเพื่อใช้ในการสนับสนุนปฏิบัติการ หรือข้อเรียกร้องบางประการ

ที่เชื่อให้เกิดประโยชน์แก่กลุ่มและพวกพ้องของตนเองภายใต้ข้ออ้างเรื่อง "การอนุรักษ์" เป็นสำคัญ ดังนั้นกรณีไฟป่าที่อำเภอจอมทองในปี พ.ศ.2541 นอกจากจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเมืองของปัญหาสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังเผยให้เห็นถึงปฏิบัติการในการทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมกลายเป็นเรื่องทางการเมืองอีกด้วย

5.1 ไฟป่าที่จอมทอง ชุมชนบนพื้นที่สูงถูกกล่าวหา

ก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ไฟป่าที่อำเภอจอมทองในต้นปี พ.ศ.2541 ในปลายปี พ.ศ.2540 ได้เกิดเหตุการณ์ไฟป่าอย่างรุนแรงขึ้นบนเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย มีหมอกควันพิษแผ่ปกคลุม และก่อให้เกิดผลกระทบต่อหลายประเทศในภูมิภาคอาเซียน จนกลายเป็นข่าวที่เปิดประเด็นการวิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง และส่งผลให้ปัญหาไฟป่าถูกหยิบยกขึ้นมาให้ความสำคัญกันอีกครั้งในแวดวงนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมระดับโลก มีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงสาเหตุของไฟป่าครั้งนั้นอย่างมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิเคราะห์ว่าสาเหตุสำคัญเกิดจากปรากฏการณ์เอลนีโญ (El Nino) ที่ทำให้โลกร้อนขึ้น ซึ่งได้สร้างความตื่นตระหนกให้แก่ชาวโลกต่อความเลวร้ายของสภาวะแวดล้อมในปัจจุบัน ทางตอนใต้ของประเทศไทยเองก็ได้รับผลกระทบจากไฟป่าครั้งนั้นด้วยเช่นกัน มีผู้คนล้มเจ็บจากการสูดควันพิษของไฟป่าจำนวนไม่น้อย เหตุการณ์ไฟป่าในอินโดนีเซียจึงนับเป็นข่าวใกล้ตัวที่คนไทยต่างให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ขณะที่ข่าวคราวของไฟป่าอินโดนีเซียยังไม่ทันซาลง ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2541 ในประเทศไทยก็ได้เกิดเหตุการณ์ไฟป่าขึ้นในทั่วทุกภูมิภาค ตั้งแต่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ และที่ป่าพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาส ผลพวงจากเหตุการณ์ไฟป่าที่อินโดนีเซียได้ทำให้ข่าวไฟป่าในประเทศไทยถูกประโคมโดยสื่อมวลชนให้คึกโครมเป็นประวัติการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ป่าส่วนใหญ่เป็นเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายที่ถูกมองว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษและสมควรจะได้รับการปกป้องรักษาเอาไว้ให้คงสภาพตามธรรมชาติโดยไม่มี การเปลี่ยนแปลง

การเผชิญหน้าเปิดประเด็นขึ้นที่อุทยานแห่งชาติออบหลวง เมื่อแปลงปลูกป่าที่ FPT66 ของมูลนิธิธรรมนาถได้เกิดไฟไหม้ขึ้นตั้งแต่วันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2541 และมูลนิธิธรรมนาถได้ออกแถลงการณ์ระบุว่าชาวเขาและผู้มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องเป็นผู้จุดไฟเผาป่า เพราะต้องการจะเข้าครอบครองพื้นที่โดยอาศัยมติคณะรัฐมนตรีที่เปิดช่องให้ และยังคงกล่าวหาวมไปว่ามติคณะรัฐ

มนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 ส่งผลให้ชาวเขาทั่วภาคเหนือทำการแผ้วถางป่าต้นน้ำ เผลา และบุกเบิกพื้นที่เพื่อรอการพิสูจน์สิทธิและออกเอกสารสิทธิ (สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน, 2541) อนึ่งมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวเป็นผลมาจากข้อเรียกร้องของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คคน.) ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านที่ประสบปัญหาจากการที่รัฐประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของพวกเขา โดยขอให้รัฐมีมาตรการในการพิสูจน์ว่า 107 ชุมชนที่เป็นสมาชิกของ คคน. นั้นตั้งถิ่นฐานมาก่อนการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายหรือไม่ ถ้าพิสูจน์ได้ว่าชุมชนตั้งถิ่นฐานมาก่อนให้กันพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัยของชุมชนออกจากเขตป่าอนุรักษ์ แต่หากชุมชนอพยพเข้ามาภายหลังรัฐก็สามารถที่จะอพยพชุมชนออกจากพื้นที่ได้

ขณะเดียวกันในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ได้เกิดไฟป่าขึ้นหลายครั้ง กระจายอยู่ในบริเวณละแวกใกล้เคียงกับชุมชนม้งบ้านขุนกลาง แต่ไฟป่าครั้งสำคัญอันเป็นที่มาของความขัดแย้งที่รุนแรงเกิดขึ้นบนยอดดอยอินทนนท์บริเวณใกล้กับสถานีวิทยุในในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ.2541 โดยในระหว่างที่ชาวม้งบ้านขุนกลาง หมู่ที่ 7 ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง พวกกันไปช่วยกันดับไฟและทำแนวกันไฟป้องกันไม่ให้ไฟลุกลามมากขึ้น ในเวลาประมาณ 9.00 น. ได้มีคณะบุคคลประมาณ 100 คน อ้างชื่อว่าเป็นชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง ร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ และพระภิกษุอีก 9 รูป ได้เข้าไปทำพิธี “สวดถอนกระดูกคนตาย” ที่ยอดดอยอินทนนท์ โดยอ้างว่ามีการฝังศพคนตายไว้ในบริเวณดังกล่าว เป็นอัปมงคล (ขี้ต) ตามความเชื่อของคนเมือง จะทำให้สายน้ำและลำห้วยแห้งขอด หลังจากนั้นในเวลาประมาณ 13.30 น. ตัวแทนของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์อีก 8 คน ได้บุกเข้ารื้อทำลายศาลาประดิษฐานพระพุทธรูปและเจาะวัดพระพุทธรูป 2 องค์ของสำนักสงฆ์บ้านขุนกลางเคลื่อนย้ายลงไปที่อำเภอจอมทอง เพียง 2 วันถัดมา ในเวลาประมาณ 19.00 น ของวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ.2541 ก็ได้มีการลอบวางเพลิงร้านค้าของชาวบ้าน บริเวณลานสำนักสงฆ์บ้านขุนกลาง ห่างจากฐานพระพุทธรูปจุดเกิดเหตุประมาณ 10 เมตร สร้างความเสียหายให้แก่ทรัพย์สินของชาวบ้านและร้านค้า 2 แห่ง (สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน, 2541)

ต่อมา นายประพัฒน์ เรือนคำฟู ประธานชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง ได้แถลงต่อสื่อมวลชนว่า

“กลุ่มที่ขึ้นไปบนสำนักสงฆ์เป็นกลุ่มของตนเอง โดยร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ และการกระทำดังกล่าวเป็นไปตามมติของที่ประชุมซึ่งมาจากหน่วย

ราชการหลายฝ่ายที่เห็นชอบให้มีการรื้อถอนสำนักสงฆ์บ้านขุนกลาง เนื่องจากเป็นสำนักสงฆ์ที่ไม่ถูกต้อง มีการนำพระพุทธรูปขึ้นไปตั้งเรียไรเงินจากนักท่องเที่ยว และยังมีการกระทำผิดหลายขั้นตอน ที่สำคัญบริเวณที่ตั้งสำนักจะใช้ปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว... ในฐานะที่พวกตนเป็นนักอนุรักษ์เมื่อได้รับการร้องขอจากอุทยานแห่งชาติ ดอยอินทนนท์ก็ต้องให้ความร่วมมือ” (ไทยรัฐ วันที่ 27 มีนาคม พ.ศ.2541)

ท่ามกลางการเสนอข่าวสารผ่านสื่อสาธารณะต่าง ๆ ที่ระบุว่าชาวเขาเป็นต้นเหตุของไฟป่า ชุมชนบนที่สูงก็ได้ออกมาตอบโต้กระแสข่าวดังกล่าวทั้งการแถลงต่อสื่อมวลชน การยื่นหนังสือร้องเรียนต่อเจ้าหน้าที่รัฐในระดับต่าง ๆ เพื่อยืนยันว่าพวกเขามีได้เป็นผู้เผาป่า พร้อมทั้งมีบันทึกเหตุการณ์การเกิดไฟป่าในแต่ละครั้งเป็นหลักฐาน

“...ปัญหาไฟป่าบนดอยอินทนนท์มีการกล่าวหาว่าเป็นฝีมือของชาวเขาที่ต้องการครอบครองพื้นที่ทำกินนั้นเป็นการกล่าวหาที่ไม่มีมูลความจริง เพราะเมื่อเกิดไฟป่าขึ้นมาชาวบ้านก็ช่วยกันดับไฟทั้งกลางวันกลางคืน จนบางคนถึงกับประสบอุบัติเหตุ ไฟไม่ได้ลามจากจุดที่ชาวมังอาศัยอยู่ แต่ลามมาจากพื้นราบ และลามมาจากพื้นที่ปลูกป่าสนของกรมป่าไม้ พอเกิดไฟป่าชาวบ้านก็ต้องช่วยกันไปดับเพราะกลัวว่าไฟจะไหม้ลามไปถึงพื้นที่ป่าอนุรักษ์และไหม้บ้านของพวกเราเอง ดังนั้นจึงไม่มีเหตุผลใดเลยที่พวกเราจะจุดไฟเผาบ้านและป่าที่อนุรักษ์ไว้เอง” (เกิด พนกอำเนต, สัมภาษณ์ 28 มีนาคม พ.ศ.2541)

ประเด็นข่าวเกี่ยวกับไฟป่าทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ การเคลื่อนไหวของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง และมูลนิธิธรรมนาถ ตลอดจนการเผยแพร่ข่าวอย่างต่อเนื่องผ่านทางสื่อมวลชน ส่งผลให้เหตุการณ์ไฟป่าได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง จนรัฐบาลได้ดำเนินการจัดตั้ง “คณะกรรมการระงับไฟป่าแห่งชาติ” ตามคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ 80/2541 ลงวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ.2541 โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นประธาน และมีคณะกรรมการประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม ผู้บัญชาการทหารบก ผู้บัญชาการทหารอากาศ อธิบดีกรมตำรวจ อธิบดีกรมการปกครอง ปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อธิบดีกรมป่าไม้ และเลขาธิการสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ทำหน้าที่พิจารณา กำหนดวิธีการประสานงานการบังคับบัญชาของหน่วยงานปฏิบัติการในพื้นที่เพื่อให้ดับไฟป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ ระดมบุคลากรและอุปกรณ์จำเป็นเพื่อดับไฟป่า ระดมงบประมาณ

ขอความร่วมมือจากองค์กรเอกชน และแต่งตั้งคณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือปฏิบัติงานในทุกระดับตามความจำเป็น ในการปฏิบัติงานได้แบ่งพื้นที่รับผิดชอบออกเป็น 4 ภาค โดยมอบหมายให้นายเนวิน ชิดชอบ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นผู้รับผิดชอบดูแลไฟฟ้าในภาคเหนือ (หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ 25 มีนาคม 2541, อ้างในสมัชชานักวิชาการเพื่อคนจนและคณะ, 2541)

ท่ามกลางสถานการณ์ไฟฟ้าที่เกิดขึ้น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้พยายามจะเสนอของบประมาณถึง 200 ล้านบาท เพื่อนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาไฟฟ้าเป็นการเฉพาะหน้า ซึ่งต่อมากลางรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติงบประมาณในการดับไฟฟ้าเป็นจำนวนเงิน 53 ล้านบาท (กรุงเทพธุรกิจ วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2541, อ้างในสมัชชานักวิชาการเพื่อคนจนและคณะ, 2541) จึงกล่าวได้ว่าสถานการณ์ไฟฟ้าได้เอื้อให้กระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ได้รับงบประมาณเพิ่มขึ้นในทันที อีกทั้งยังสันนิษฐานได้ว่าหลังจากเหตุการณ์นี้แล้ว ในปีงบประมาณถัดไปสำนักควบคุมไฟฟ้า จะได้รับการจัดสรรงบประมาณเพิ่มขึ้นอย่างมาก ดังที่เคยเกิดขึ้นเมื่อมีการให้ความสำคัญต่อสถานการณ์ไฟฟ้าที่ช่วยแข่งในปี พ.ศ.2536-2537 ซึ่งส่งผลให้มีการจัดสรรงบประมาณเพิ่มจาก 97.09 ล้านบาท ในปีงบประมาณ 2537 เป็น 177.12 และ 300.23 ล้านบาท ในปีงบประมาณ 2538 และ 2539 ตามลำดับ

นอกจากผลประโยชน์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในแง่ของงบประมาณที่ได้รับแล้ว รัฐยังนำเอาสถานการณ์ไฟฟ้าในช่วงนั้นไปใช้เป็นข้ออ้างเพื่อดำเนินการควบคุมและจำกัดสิทธิการใช้ทรัพยากรของชนชายขอบในพื้นที่อื่น ดังเช่นการที่นายเนวิน ชิดชอบ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีคำสั่งให้จับกุมชาวเขาเผ่าปะหล่องในเขตป่าสงวนแห่งชาติเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2541 ในข้อหาเผาป่าเพื่อบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนฯ โดยให้สัมภาษณ์ต่อสื่อมวลชนว่าการเผาป่าเพื่อบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติเป็นผลสืบเนื่องมาจากมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 22 เมษายน พ.ศ.2540 แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับพบว่าเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่ตำรวจ และอาสาสมัคร ไม่ต่ำกว่า 120 คน ได้เข้าไปกวาดต้อนชาวบ้านในหมู่บ้านระหว่างที่พวกเขากำลังปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน มิใช่การจับกุมผู้บุกรุกแผ้วถางป่าในขณะที่กำลังทำความผิดซึ่งหน้า ผู้ถูกจับกุมบางคนเป็นเพียงผู้เดินทางมาเยี่ยมญาติในหมู่บ้านปางแดง บางคนพิการไม่สามารถทำการเกษตรได้ และบางคนเป็นเยาวชนที่ยังไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเอง (สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน, 2541)

ผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์ไฟฟ้าทำให้รัฐบาลได้ปรับเปลี่ยนกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรของประเทศหลายประการ เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ออกประกาศลงวันที่

29 มีนาคม พ.ศ.2541 ให้เกษตรกรทั่วประเทศต้องขออนุญาตทำน้และผู้ใหญ่บ้านเป็นลายลักษณ์อักษรก่อนเผาวัชพืชในไร่ นา และหากราษฎรในพื้นที่ใดก่อให้เกิดไฟฟ้า หรือไม่ช่วยดับไฟให้อพยพราษฎรออกจากพื้นที่ทันที ส่วนอธิบดีกรมป่าไม้ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก็เสนอให้มีการทบทวนมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 22 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 ซึ่งเป็นไปตามข้อเรียกร้องของ 25 องค์การอนุรักษ์ โดยระบุว่ามติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวเป็นสาเหตุของการเผาป่า ดังที่นายอรรถพล ตรีสุชาติ โฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี แถลงเมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ.2541 ว่า

“ก่อนเข้าวาระการประชุม นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีได้ขอหารือกับนายปองพล อดิเรกสาร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ใน 2 ประเด็นคือ เรื่องไฟฟ้าที่กำลังไหม้หม้อยู่ขณะนี้ และการบุกบุกป่าอันเป็นผลจากมติ ครม. 22 เมษายน หรือมติวงน้ำเขียวที่อื้อฉาวในสมัยรัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ” (ไทยโพสต์ วันที่ 26 เมษายน พ.ศ.2541, อ้างในสมัชชานักวิชาการเพื่อคนจนและคณะ, 2541)

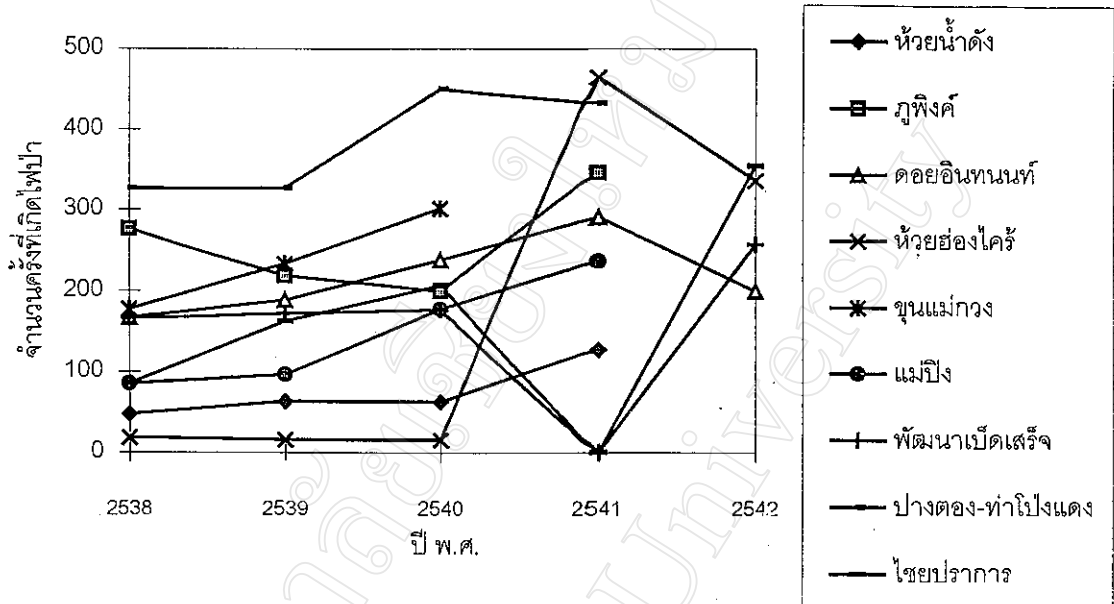
ขณะที่นายเนวิน ชิดชอบ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้แถลงต่อสื่อมวลชนว่า จากรายงานของผู้ว่าฯ แต่ละจังหวัดภาคเหนือ ทราบว่าไฟฟ้าเกิดจากพวกที่ลัดลอบเผาป่าเพื่อต้องการที่ดินทำกินเพิ่มตามมติครม.เมื่อวันที่ 17 22 29 เมษายน พ.ศ.2540 นายชวน หลีกภัย นายกฯ กำชับให้ตนดูแลเป็นพิเศษ และได้แนวทางที่ชัดเจนว่าจะต้องมีการทบทวนมติดังกล่าว (ข่าวสด วันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2541, อ้างในสมัชชานักวิชาการเพื่อคนจนและคณะ, 2541)

5.2 การเมืองของปัญหาไฟฟ้า

สถานการณ์ไฟฟ้าในอำเภอจอมทองในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน พ.ศ.2541 ถูกประโคนผ่านสื่อสาธารณะจนกลายเป็นประเด็นที่มีความสำคัญในฐานะเหตุแห่งการสูญเสียทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขนาดใหญ่ สถิติของสถานีควบคุมไฟฟ้าดอยอินทนนท์ ระบุว่าในเดือนกุมภาพันธ์ มีไฟฟ้าเกิดขึ้นในพื้นที่รับผิดชอบ 67 ครั้ง ในพื้นที่ 540 ไร่ เดือน มีนาคม 124 ครั้ง ในพื้นที่ 19,244.5 ไร่ และเดือนเมษายน 38 ครั้ง ในพื้นที่ 679.5 ไร่ ซึ่งในช่วงเดือนมีนาคมนั้นเป็นช่วงเวลาที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่าง ๆ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐระดับสูงกำลังให้ความสนใจต่อปัญหาไฟฟ้าเป็นอย่างมากดังที่รัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องได้มีการประชุมเตรียมการด้านต่าง ๆ เพื่อรับมือต่อปัญหาไฟฟ้าอย่างเข้มข้น และมีการพยายามที่จะยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 22

และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 ด้วยข้ออ้างเรื่องปัญหาไฟฟ้าดับที่กล่าวไปแล้วในช่วงต้น จากตัวเลขความรุนแรงของไฟฟ้าที่เกิดขึ้นนั้น ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง อธิบายว่าไฟฟ้าเกิดจากการเผาพื้นที่ของชาวเขาเพื่อรอการพิสูจน์สิทธิตามมติคณะรัฐมนตรี อย่างไรก็ตามหากเปรียบเทียบชุดข้อมูลไฟฟ้าของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์กับท้องที่อื่น ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ในปีเดียวกัน เช่น ห้วยฮ่องไคร้ ห้วยน้ำดัง และแม่ปิง แม้ว่าพื้นที่ที่ถูกไฟไหม้จะไม่กว้างขวางเท่ากับอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ แต่ก็ยืนยันได้ว่าอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์มิได้เป็นพื้นที่เดียวที่เกิดไฟป่ารุนแรงที่สุดในรอบสี่ปีที่ผ่านมา (ดูกราฟที่ 5.1-5.2 และตารางที่ 5.1-5.2) อีกทั้งในท้องที่อื่นก็มีชาวเขาตั้งถิ่นฐานอยู่ด้วยเช่นกัน แต่สถานการณ์ไฟป่าในท้องที่อื่น ๆ กลับไม่ได้รับความสนใจทั้งจากเจ้าหน้าที่รัฐและสื่อมวลชนเท่ากับในอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ปราภฏการณ์นี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าการให้ความสำคัญโดยกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียต่างๆ มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้สถานการณ์ไฟป่าในอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์มีความหมายขึ้นมาในสังคม

กราฟ 5.1 ความถี่ของการเกิดไฟป่าระหว่างปี พ.ศ. 2538-2542

ที่มา : ข้อมูลจากศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคเหนือ

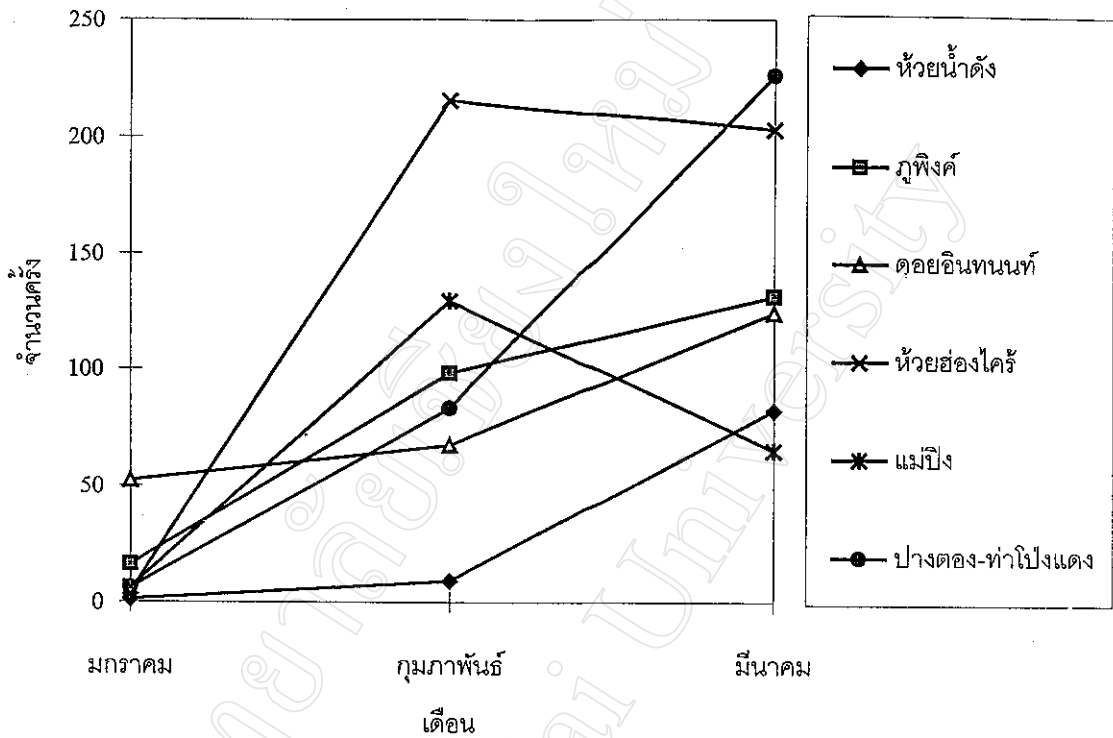
ตาราง 5.1 พื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ระหว่างปี พ.ศ. 2538-2542

พื้นที่ในความดูแลของ สถานีควบคุมไฟป่า	พื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ (ไร่)				
	2538	2539	2540	2541	2542
ห้วยน้ำดัง	2,482.00	937.00	615.25	3,263.00	ไม่มีข้อมูล
ภูพิงค์	2,664.00	1,085.38	889.25	1,083.50	ไม่มีข้อมูล
ดอยอินทนนท์	958.00	1,030.00	1,712.00	20,737.00	2,028.00
ห้วยฮ่องไคร้	42.25	62.50	37.50	2,134.75	1,455.00
ขุนแม่กวง	697.25	1,289.25	924.75	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล
แม่ปิ้ง	689.00	717.00	694	1,539.00	ไม่มีข้อมูล
พัฒนาเบ็ดเสร็จ	816.25	1,001.50	1,408.25	0	1,759.00
ปางตอง-ท่าโป่งแดง	3,723.00	3,805.00	4,291.00	3,746.00	ไม่มีข้อมูล
ไชยปราการ	1,004.00	2,021.00	1,932.00	0	2,210.00

ที่มา : ข้อมูลจากศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคเหนือ

กราฟ 5.2 ความถี่ของการเกิดไฟไหม้ป่าระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม พ.ศ.2541

ที่มา : ข้อมูลจากศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคเหนือ

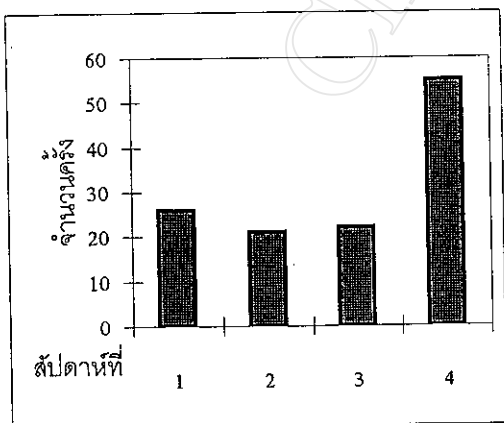
ตาราง 5.2 พื้นที่ถูกไฟไหม้ป่าระหว่างเดือนมกราคม-มีนาคม พ.ศ.2541

พื้นที่ในความดูแลของ สถานีควบคุมไฟป่า	พื้นที่ถูกไฟไหม้ (ไร่)		
	มกราคม	กุมภาพันธ์	มีนาคม
ห้วยน้ำดัง	2.00	94.00	2,553.00
ภูพิงค์	50.25	317.25	450.50
ดอยอินทนนท์	289.00	940.00	19,244.50
ห้วยฮ่องไคร้	3.75	975.25	937.50
แม่ปิ้ง	23.00	383.50	385.50
ปางตอง-ท่าโป่งแดง	47.00	543.00	2,447.00

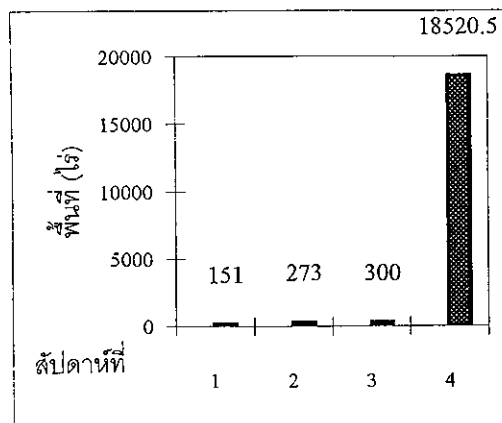
ที่มา : ข้อมูลจากศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคเหนือ

ข้อสังเกตที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือความรุนแรงของไฟฟ้าซึ่งชั้วัดจากจำนวนครั้ง และพื้นที่ที่เกิดไฟฟ้าในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์สูงขึ้นอย่างผิดปกติเฉพาะในสัปดาห์สุดท้ายของเดือนมีนาคม พ.ศ.2541 (แผนภูมิที่ 5.3-5.4) ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่ได้มีการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อผลักดันหรือสนับสนุนการผลักดันให้มีการอพยพชาวเขาออกจากป่าอย่างเข้มข้น นับตั้งแต่ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองเข้าไปทำพิธี "สวดถอนกระดูกคนตาย" ที่ยอดดอยอินทนนท์ และบุกเข้ารื้อทำลายศาลาประดิษฐานพระพุทธรูปและเจดีย์วัดพระพุทธรูป 2 องค์ของสำนักสงฆ์บ้านขุนกลาง ในวันที่ 22 มีการลอบวางเพลิงร้านค้าของชาวบ้าน บริเวณลานสำนักสงฆ์บ้านขุนกลาง ในวันที่ 24 และนายเนวิน ชิดชอบ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ขึ้นเฮลิคอปเตอร์เพื่อตรวจสอบสถานการณ์และสั่งการดับไฟฟ้าด้วยตนเองในพื้นที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ และสั่งการให้จับกุมชาวปะหล่องในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในข้อหาเผาป่าเพื่อบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน ในวันที่ 26 การวิเคราะห์หาสาเหตุของไฟฟ้าที่รุนแรงผิดปกติในสัปดาห์สุดท้ายของเดือนมีนาคมจึงมีอาจจะเลยที่จะพิจารณาร่วมกับสถานการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ซึ่งอาจสันนิษฐานได้หลายแนวทาง เช่น ไฟฟ้าเกิดจากการสร้างสถานการณ์โดยกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มที่มุ่งจะผลักดันให้มีการอพยพชาวเขาออกจากป่า หรือการสั่งการอย่างเข้มงวดจากรัฐบาลและการกำกับควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดโดยรัฐมนตรีทำให้เจ้าหน้าที่ระดับล่างมีการรายงานการเกิดไฟฟ้าอย่างถี่ถ้วนกว่าที่ผ่านมา เป็นต้น ซึ่งข้อสันนิษฐานเหล่านี้ก็มีอาจที่จะหาหลักฐานมายืนยันได้เช่นเดียวกับข้อกล่าวหาว่าชาวเขาเผาป่าของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง และเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องนั่นเอง

แผนภูมิ 5.3 ความถี่ของการเกิดไฟฟ้าในดอยอินทนนท์ เดือนมีนาคม พ.ศ.2541

แผนภูมิ 5.4 พื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ในดอยอินทนนท์ เดือนมีนาคม พ.ศ.2541

ที่มา : ข้อมูลจากศูนย์ควบคุมไฟฟ้าภาคเหนือ

อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่มีหลักฐานยืนยันสำหรับข้อกล่าวหาว่าชาวเขาเผาป่า แต่การแถลงข่าวต่อสื่อมวลชนโดยเจ้าหน้าที่รัฐที่มีอำนาจในระดับสูงก็มีผลต่อการสร้างการรับรู้ที่ผิดพลาดให้แก่สาธารณชนในวงกว้าง โดยเฉพาะการสร้างและตอกย้ำอคติต่อชาวเขา และการสร้างความเข้าใจผิดเกี่ยวกับไฟป่า การรายงานข่าวของสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ นอกจากจะมีเนื้อความว่าสาเหตุของไฟป่าเกิดจากการเผาไร่ และเผาที่รอกการพิสูจน์สิทธิของชาวเขาตามการแถลงของเจ้าหน้าที่รัฐแล้ว ยังมีการรายงานถึงผลกระทบของไฟป่าโดยเฉพาะการสร้างมลพิษทางอากาศ และการทำลายพื้นที่ป่าไปอย่างมหาศาล ซึ่งสอดคล้องกับวิธีคิดของรัฐที่มองว่าไฟป่านั้นได้สร้างความเสียหายต่อระบบนิเวศอย่างใหญ่หลวง อย่างไรก็ตามการรายงานข่าวนั้นมิได้ต่อเนื่องครอบคลุมไปจนถึงสภาพของระบบนิเวศหลังจากที่ไฟป่ายุติลง โดยเฉพาะในแง่การทดแทนของสังคมพืช และสัตว์ ทั้งนี้ตามความเป็นจริงแล้วพื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ต่างมีการทดแทนตามธรรมชาติอย่างรวดเร็ว พืชพรรณและสัตว์ป่าจะฟื้นสภาพคืนกลับมาหลังจากที่ไฟป่าสิ้นสุดลงเพียงไม่กี่วัน (สมศักดิ์, 2543) เมื่อข้อเท็จจริงเหล่านี้มิได้ถูกนำเสนอผ่านสื่อสาธารณะ ชาวเขาเกี่ยวกับไฟป่าที่ถูกเผยแพร่ออกไปจึงเท่ากับเป็นการสร้างให้เกิดความเข้าใจอย่างไม่ถูกต้องว่าไฟป่าได้เผาทำลายให้พื้นที่ป่าสูญสิ้นไปโดยปราศจากการทดแทน การนำเสนอข่าวสารที่ไม่ครอบคลุมรอบด้านเช่นนี้มีส่วนสำคัญในการปลุกกระแสตื่นตระหนกทางสิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดความเข้าใจที่ผิดพลาดต่อเหตุการณ์ไฟป่าที่เกิดขึ้นได้อย่างง่ายดาย ขณะที่กลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มก็ได้อาศัยความตื่นตระหนกทางสิ่งแวดล้อมของสาธารณชนในการช่วงชิงการสร้างคำอธิบายต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มของตนเอง ดังเช่นการที่รัฐและกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มได้อาศัยสถานการณ์ไฟป่าในอำเภอจอมทองเป็นเครื่องมือในการกล่าวโจมตีกลุ่มชาติพันธุ์ที่ด้อยอำนาจว่าเป็นต้นเหตุของการเผาป่า เพื่อนำไปสู่การกีดกันการเข้าถึงทรัพยากร และบังคับขับไล่พวกเขาออกจากถิ่นฐาน

5.2.1 รัฐกับการควบคุมกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการไฟป่าของรัฐยอมรับว่าไฟป่านั้นมีทั้งคุณและโทษ และการเกิดไฟป่านั้นมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของระบบนิเวศบางประเภท เช่น ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ ขณะเดียวกันรัฐเองก็ได้นำวิธีการซึ่งเผามาใช้ในการจัดการไฟในพื้นที่ป่าหลายแห่ง ทั้งสวนป่าที่ถูกปลูกขึ้นและป่าตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตามรัฐยอมรับเฉพาะ "การเผาตามหลักวิชาการ" โดยผู้ที่จะสามารถดำเนินการดังกล่าวได้ก็จะต้องเป็นเจ้าหน้าที่รัฐผู้ผ่านการฝึกอบรมมาอย่างดี โดยมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นหลักการกำกับความถูกต้อง ส่วนการเผาป่าที่อยู่นอก

เหนือการปฏิบัติการโดยเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น การเผาไร่ เผาเศษวัชพืชในนา หรือการเผาป่าเพื่อเร่งการเกิดอาหารป่าโดยชาวบ้านในท้องถิ่น ถูกตัดสินว่าเป็นการกระทำที่ปราศจากความรู้โดยพวกที่เห็นแก่ตัวและไร้จิตสำนึกและเป็นการกระทำต้องห้ามซึ่งหากละเมิดจะมีความผิดตามกฎหมาย ทั้งนี้เนื่องจากรัฐไม่ยอมรับว่าชาวบ้านมีองค์ความรู้ที่จะจัดการกับทรัพยากรภายในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างยั่งยืน การจัดการไฟป่าของรัฐจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเลือกปฏิบัติ และการปฏิเสธภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น

เช่นเดียวกับเหตุการณ์ไฟป่าที่เกิดขึ้นในอำเภอจอมทองในปี พ.ศ.2541 รวมถึงครั้งอื่น ๆ ในประเทศไทย ที่ชาวบ้านในท้องถิ่นถูกกล่าวหาอยู่เสมอว่าเป็นต้นตอสำคัญของการเผาป่า โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่เป็นชนชายขอบของสังคมไทย ไม่ว่าจะมีการพิสูจน์ถึงสาเหตุที่แท้จริงหรือไม่ก็ตาม ทั้งนี้เพราะโดยแท้จริงแล้วรัฐมีพื้นฐานความคิดในการปฏิเสธกลุ่มชนเหล่านี้ อยู่แต่เดิมแล้ว นอกจากนั้นยังพยายามที่จะใช้อำนาจเข้าไปกำหนดแบบแผนการดำรงชีวิตและแย่งชิงทรัพยากรของพวกเขาไปสู่การควบคุมและครอบครองโดยรัฐอยู่ตลอดเวลา ความพยายามดังกล่าวเริ่มขึ้นนับตั้งแต่ความพยายามที่จะกลืนกลายทางชาติพันธุ์เมื่อรัฐได้เริ่มกระบวนการสร้างรัฐชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งโดยการสร้างแผนที่ และการรวบรวมอำนาจสู่ส่วนกลางโดยส่งข้าราชการบริหารจากส่วนกลางไปปกครองท้องถิ่นต่าง ๆ การผนวกอาณาจักรต่าง ๆ เข้มข้นมากขึ้นเมื่อรัฐได้เล็งเห็นคุณค่าทางเศรษฐกิจของทรัพยากรโดยเฉพาะ "ไม้" ในป่า จึงได้เริ่มการกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น ด้วยการออกกฎหมายและนโยบาย เพื่อยึดเอาทรัพยากรทั้งหมดเป็นของรัฐ และสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์พวกเขาจึงได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐเป็นทวีคูณเมื่อเทียบกับคนพื้นราบโดยทั่วไป เพราะรัฐได้มีนโยบายที่กระทำต่อกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้โดยตรง อันเนื่องมาจากความหวาดระแวงต่อปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดนภายใต้สถานการณ์สงครามเย็น การย้ายถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์อันสัมพันธ์กับวิถีการผลิตถูกมองว่าเป็นปัญหา เมื่อรัฐมีการกำหนดเขตแดนที่ชัดเจน โดยเฉพาะชาวม้ง ที่ถูกตั้งข้อสงสัยเรื่องความจงรักภักดี และการค้ายาเสพติด รัฐได้จัดจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ให้เป็นอย่างอื่น โดยใช้คำว่า "ชาวเขา" ซึ่งมีการบัญญัติอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2502 พื้นที่ชายแดนและชาวเขาจึงเป็นพื้นที่ที่รัฐเข้ามาควบคุมอย่างเข้มงวด (ปิ่นแก้ว, 2541)

จนมาถึงยุคสมัยแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นผลผลิตจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติจากนโยบายการพัฒนา และสัมพันธ์กับกระแสสิ่งแวดล้อมของโลกที่เป็นกระแสแห่งอำนาจใหม่ รัฐก็ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองในเชิงการพัฒนาและการอนุรักษ์ ขณะที่หลักวิชาการทางวิทยาศาสตร์

ได้พัฒนาบทบาทและเพิ่มพลังอำนาจในการชี้แนะและครอบงำระบบความคิดในการจัดการป่ามากยิ่งขึ้น โดยผ่านมาตรการทางการเมืองและกฎหมายต่างๆ

แนวนโยบายของรัฐไม่ว่าจะเป็นการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ การกำหนดมาตรการการใช้ประโยชน์ที่ดิน หรือการประกาศเขตป่าอนุรักษ์เพิ่มเติม กล่าวได้ว่าเป็นการขยายอำนาจการควบคุมดินแดนของรัฐโดยผ่านนโยบายการอนุรักษ์ ทำให้รัฐสามารถควบคุมสิทธิของชุมชนบนพื้นที่สูงมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อพื้นที่สูงในเขตภาคเหนือได้ตกเป็นเป้าหมายสำคัญของ "การอนุรักษ์" พื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชนอันประกอบไปด้วยที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และป่าชุมชนที่เคยจัดการโดยระบบสิทธิตามจารีตประเพณี ได้ถูกระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐประกาศซ้อนทับลงไป การอ้างสิทธิตามกฎหมายเหนือพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ ส่งผลกระทบต่อการทำการเกษตรของชุมชนท้องถิ่น เช่น พื้นที่ไร่มุญเวียนและพื้นที่ไร่เหล่าถูกรัฐยึด การใช้ทรัพยากรของชุมชนบนพื้นฐานของสิทธิตามจารีตประเพณีดั้งเดิมกลายเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ผู้คนในเขตป่ายังคงกลายเป็นส่วนเกินที่ถูกเตรียมให้อพยพออกจากพื้นที่

การจัดการอุทยานแห่งชาติในอำเภอจอมทองทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ต้องเผชิญกับการควบคุมทางกฎหมายที่มีการเลือกปฏิบัติอยู่ตลอดเวลา รัฐได้อนุญาตให้ชาวพื้นราบและนายทุนเข้าไปใช้พื้นที่สูงอย่างเสรี เพื่อวัตถุประสงค์หลายประการในนามของการพัฒนาชาติและการสถาปนาระบบกรรมสิทธิ์แบบปัจเจก (Anan, 1996) แต่กลับประกาศเพิ่มและขยายพื้นที่อุทยานแห่งชาติ รวมทั้งการใช้มาตรการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ขณะเดียวกันวาทกรรมที่สร้างความเป็นอื่นให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ไม่ว่าจะเป็น "ไม่ใช่คนไทย ภัยความมั่นคง ค้ายาเสพติด ทำไร่เลื่อนลอย ทำลายป่า" ยังถูกนำกลับมาตอกย้ำเพื่อสร้างความชอบธรรมในการเข้าควบคุมกลุ่มคนเหล่านั้น และปฏิเสธการยอมรับในสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ในการมีส่วนร่วมกำหนดนโยบาย สิทธิการจัดการทรัพยากร และสิทธิการอ้างความเป็นชาติพันธุ์ ทั้งที่สิทธิเหล่านี้รัฐไทยในอดีตเคยยอมรับมาก่อน

โครงการนำร่องในการอพยพคนออกจากป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายโดยคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายป่าของชาวเขา ในความร่วมมือของกรมป่าไม้ และกองทัพบกที่ 3 ดำเนินการครั้งแรกในปี พ.ศ.2529 โดยอพยพชาวเข่า ชาวมูเซอ และชาวม้ง จากอุทยานแห่งชาติคลองลาน และอุทยานแห่งชาติแม่วงศ์ ในเขตจังหวัดกำแพงเพชร ตาก และนครสวรรค์ อ้างว่าเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่า การทำไร่เลื่อนลอย และการปลูกฝิ่นของชาวเขา รวมทั้งยังมีข้ออ้างเรื่องความมั่นคงของประเทศด้วย ดังที่ นต.ประสงค์ สุ่นศิริ เลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ ได้กล่าวไว้ว่า

“โดยลักษณะธรรมชาติแล้ว ชาวเขามักจะแยกตัวอยู่อย่างโดดเดี่ยว...นิยมทำการเพาะปลูกแบบโค่นไม้และเผาป่า หรือทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งได้ทำความเสียหายให้แก่ป่าไม้อันเป็นต้นน้ำลำธารที่สำคัญเป็นจำนวนมาก ชาวเขาก่อปัญหาต่อความมั่นคงแห่งชาติทุกด้าน ทั้งด้านการเมือง การทหาร เศรษฐกิจ และสังคมจิตวิทยา...”

(คณะทำงานพิจารณาวางมาตรการป้องกันปราบปรามการบุกรุกทำลายป่าของชาวเขา, 2529)

การอพยพชาวลัวะ เย้า และมุเซอ ออกจากอุทยานแห่งชาติดอยหลวง ในเขตติดต่อระหว่างจังหวัดเชียงราย ลำปาง และพะเยา ในปี พ.ศ.2537 ถูกดำเนินการอีกครั้ง ความล้มเหลวในการอพยพคนออกจากป่าทั้งสองครั้งปรากฏอย่างชัดเจน ได้แก่ การไม่มีมาตรการรองรับที่ดีพอ ไม่มีที่ดินที่เพียงพอสำหรับการตั้งถิ่นฐานใหม่ สภาพดินเป็นลูกรังทำการเกษตรไม่ได้ ไม่มีแหล่งน้ำสำหรับการอุปโภค บริโภคและการเกษตร ชาวบ้านถูกทอดทิ้งไม่ได้รับการเหลียวแลจากทางการ ต้องตกอยู่ในสภาวะบ้านแตกสาแหรกขาด อันนำไปสู่การอพยพแรงงานเข้าสู่เมือง และกลายเป็นปัญหาสังคมในที่สุด บทเรียนจากความล้มเหลวในการอพยพคนออกจากป่า ได้จุดชนวนให้ชุมชนในเขตป่าทั่วภาคเหนือพากันเคลื่อนไหวคัดค้านนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐอย่างกว้างขวางนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 เป็นต้นมา (สมบัติและคณะ, 2542)

ในนามของการอนุรักษ์ ปัญหาไฟป่าได้รับความสำคัญมากขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งปลายปี พ.ศ. 2536 ติดต่อกับต้นปี พ.ศ. 2537 เมื่อได้เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าขึ้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งในพื้นที่กว้างถึง 68,275.25 ไร่ ในฐานะที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งได้ถูกประกาศให้เป็น “มรดกทางธรรมชาติของโลก” ไฟป่าที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นจึงได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง รัฐบาลได้ทุ่มงบประมาณ กำลังเจ้าหน้าที่ และวัสดุอุปกรณ์จำนวนมากในการควบคุมไฟ ขณะที่สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ก็ได้เผยแพร่ข่าวเกี่ยวกับความรุนแรงของไฟ ความยากลำบากของเจ้าหน้าที่ในการเข้าไปควบคุมไฟ และผลเสียหายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ไฟป่าอย่างต่อเนื่อง ไฟป่าที่ห้วยขาแข้งจึงถูกจัดว่าเป็นเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดความสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติอย่างใหญ่หลวง และกลายเป็นประเด็นข่าวทางสิ่งแวดล้อมที่คึกโครมของประเทศไทยในขณะนั้น

เหตุการณ์ไฟป่าที่ห้วยขาแข้ง นอกจากจะทำให้สาธารณชนตื่นตัวต่อปัญหาไฟป่าขึ้นอย่างฉับพลันแล้ว ยังได้บังเกิดผลที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ รัฐบาลได้เพิ่มการจัดสรรงบประมาณให้กับการดับไฟป่าอีกเกือบเท่าตัว คือ จาก 97.09 ล้านบาท ในปี พ.ศ.2537 เป็น 177.12 ล้านบาท ในปี พ.ศ.2538 และเพิ่มเป็น 300.23 ล้านบาท ในปี พ.ศ.2539 ขณะเดียวกัน องค์กรเอกชน 5

องค์กร ได้แก่ ชมรมพิทักษ์สิ่งแวดล้อมอุทยานี่ มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร มูลนิธิป้องกันคว้นพิษและสิ่งแวดล้อม กลุ่มพิทักษ์สิ่งแวดล้อมพยุหะ และกลุ่มอนุรักษ์ห้วยขาแข้งยังได้ร่วมกันยื่นข้อเสนอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และนายกรัฐมนตรีในวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2537 ให้แก้ไขปัญหาไฟป่าแบบระยะยาว ด้วยการเร่งประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติระยะ 5 กิโลเมตรที่ติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งให้เป็นป่ากันชน ทางด้านนายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นก็ได้กล่าวว่าหลังดับไฟได้แล้ว จะไม่ปล่อยให้มีการบุกรุกหรือใช้ประโยชน์อย่างอื่นในพื้นที่นั้นอีก และอาจมีการอพยพราษฎรออกไปอีก 2-3 กิโลเมตรด้วย ส่วนทางจังหวัดอุทัยธานีได้เสนอแผนการอพยพราษฎรตามแนวเขตกันชนห้วยขาแข้งจำนวน 28 หมู่บ้านที่ถูกระบุว่าเป็นต้นเหตุของไฟป่า (กองบรรณาธิการ, 2539)

ขณะเดียวกันกับที่ภาพของไฟป่าถูกฉายเป็นภาพแห่ง “มหันตภัย” อันชั่วร้ายต่อระบบนิเวศชุมชนในเขตป่าเองก็ถูกสร้างให้เป็น “ตัวการ” ของปัญหาอันร้ายแรงนั้น โดยผนวกกับภาพการเป็นกลุ่มชนที่ล้าหลัง ด้อยการศึกษา เห็นแก่ตัว ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า ในด้านหนึ่งเป็นการลดความชอบธรรมที่จะให้ผู้คนเหล่านั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ในป่าต่อไป ในขณะที่อีกด้านหนึ่งเป็นการเพิ่มความชอบธรรมให้แก่หน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ของรัฐในการเข้าไปอ้างอำนาจในการ “จัดการ” ทรัพยากรและผู้คนเหล่านั้น โดยการกีดกันชุมชนท้องถิ่นจากการเข้าถึงทรัพยากร และโอนกรรมสิทธิ์ความเป็นเจ้าของทรัพยากรมาสู่รัฐอย่างสมบูรณ์ มาตรการย้ายคนออกจากป่าได้ถูกนำเสนอให้เป็นแนวทางสำหรับแก้ไขปัญหาไฟป่า เช่นเดียวกันกับการแก้ไขปัญหาลำต้นน้ำ และปัญหาการบุกรุกทำลายป่าตามแนวทาง “การอนุรักษ์” ในแบบของรัฐ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะยังไม่มีการย้ายคนออกจากป่าเนื่องจากปัญหาไฟป่าโดยตรง แต่แนวคิดนี้ก็ยังคงมีอยู่ ขณะเดียวกันยังถูกผลิตซ้ำ และเผยแพร่สู่สาธารณะเรื่อยมา จนกระทั่งได้เกิดเหตุการณ์ไฟป่าขึ้นที่อำเภอจอมทองในปี พ.ศ.2541 แนวความคิดดังกล่าวก็ได้ถูกผลิตซ้ำอีกครั้ง โดยเจ้าหน้าที่รัฐได้พยายามสร้างคำอธิบายต่อสถานการณ์ไฟป่าที่เกิดขึ้น โดยนำไปเชื่อมโยงกับมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 ที่ออกมาเพื่อพิสูจน์สิทธิและรับรองสิทธิให้ชุมชนที่อยู่มาก่อนการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ สามารถอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในเขตป่าได้ต่อไป เจ้าหน้าที่ระดับสูงหลายคนอ้างว่ามติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวเขาเผาป่าเพื่อรอการพิสูจน์สิทธิ จนกระทั่งรัฐได้มีการยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2541 หลังจากสถานการณ์ไฟป่าได้ถูกยับยั้งขึ้นมาให้ความสำคัญเพียง 2 เดือน และมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2541 ขึ้นมาแทนซึ่งจะนำไปสู่การอพยพชุมชนท้องถิ่นออกจากป่าได้ง่ายขึ้น

5.2.2 ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง เคลื่อนไหวขับไล่ “ชาวเขา”

นอกจากเจ้าหน้าที่รัฐที่ถกฉวยเอาสถานการณ์ไฟฟ้าไปใช้ในการอ้างอำนาจเข้าควบคุมกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงแล้ว ยังพบว่าสถานการณ์ไฟฟ้าที่อำเภอจอมทองได้ถูกองค์กรอนุรักษ์บางองค์กรและกลุ่มคนเมืองพื้นราบในอำเภอจอมทองนำไปผนวกกับการเหยียดเอวาทกรรม “การอนุรักษ์” ภายใต้แนวนโยบายของรัฐ ไปใช้เป็นข้ออ้างต่อปฏิบัติการความรุนแรงในการข่มขู่คุกคาม กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเพื่อบังคับขับไล่พวกเขาออกจากถิ่นฐาน ดังปรากฏว่ามูลนิธิธรรมนาถได้ออกแถลงการณ์กล่าวประณาม “ชาวเขา” ว่าเป็นผู้เผาทำลายป่าต้นน้ำลำธาร ขณะที่ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง ได้เรียกร้องให้รัฐยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 โดยอ้างว่าเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวเขาเผาป่า

โดยแท้จริงแล้วความพยายามกดดันให้มีการอพยพ “ชาวเขา” ออกจากป่า โดยกลุ่มคนเมืองพื้นราบ และองค์กรอนุรักษ์ในอำเภอจอมทองนั้น เกิดขึ้นมาก่อนหน้าเหตุการณ์ไฟป่ามานานแล้ว ตั้งแต่กลุ่มผู้นำในเขตตำบลแม่สอยได้มีการรวมตัวกันภายใต้การชักนำของ พระพงษ์ศักดิ์ เตชธัมโม ซึ่งจุดค้ำในแถบป่าอำเภอจอมทองมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2518 และได้เข้าไปตั้งสำนักปฏิบัติธรรมถ้ำตุ้มในเขตป่าสงวนแห่งชาติจอมทอง ประมาณปี พ.ศ.2527 ซึ่งในปี พ.ศ.2528 ได้เกิดวิกฤตการณ์ความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลทำให้ชาวบ้านในเขตตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง ได้รับความเดือดร้อนจากการขาดแคลนน้ำในการทำเกษตรกรรม ในปี พ.ศ.2529 พระพงษ์ศักดิ์ เตชธัมโม จึงได้ประสานและชี้นำสภาตำบลแม่สอยให้เรียกประชุมชาวบ้าน เพื่อเปิดอบรมให้การศึกษาเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ ในเวทีประชุมยังได้มีการแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์สถานการณ์ความแห้งแล้ง ซึ่งได้ข้อสรุปว่าปัญหาความแห้งแล้งเป็นผลมาจากการที่ป่าต้นน้ำลำธารถูกทำลาย (สนิท, 2538) ในการประชุมครั้งนั้นชาวบ้านยังแสดงความไม่พอใจต่อโครงการพัฒนาที่สูงไทย-นอร์เวย์ (Thai-Norwegian Highland Development Project) ที่เข้าไปพัฒนาชาวเขาเผ่าม้ง และปกากญอบ้านปากกล้วย ตำบลแม่สอย ส่งเสริมการปลูกพืชผัก และผลไม้เมืองหนาวอันเป็นพืชเศรษฐกิจ กลุ่มคนเมืองบ้านแม่สอยอ้างว่าชาวม้งได้ใช้ยาฆ่าแมลงในปริมาณสูงมาก ส่งผลให้เกิดมลพิษในอากาศ บนผิวดิน และแหล่งน้ำ อันเป็นต้นน้ำลำธารของลำห้วยหลายสาย ความก้าวหน้าของโครงการดังกล่าวยังทำให้มีชาวม้งจากที่อื่นอพยพเข้าสู่บ้านปากกล้วยเพิ่มขึ้น ซึ่งนำไปสู่การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าต้นน้ำมากขึ้นอีกด้วย ที่ประชุมจึงได้สรุปข้อเสนอสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (สนิท, 2538)

1. รัฐควรผลักดันให้ชาวเขาออกจากประเทศ เพราะชาวเขาไม่ใช่คนไทย เป็นผู้อพยพมาจากต่างประเทศ เข้ามาทำลายล้างทรัพยากรป่าไม้
2. รัฐควรย้ายชาวเขาลงมาอยู่ในพื้นที่ราบเหมือนชาวไทย ถ้าหากทางราชการไม่ดำเนินการชาวบ้านจะช่วยกันอพยพชาวเขาให้ลงมาเอง
3. ผลักดันให้โครงการไทย-นอร์เวย์ หาวิธีการขนย้ายชาวเขาออกจากเขตป่าต้นน้ำของตำบลแม่สอยทั้งหมด

ข้อสรุปจากการวิเคราะห์ปัญหาข้างต้นสะท้อนถึงอคติทางชาติพันธุ์อย่างเด่นชัด ทั้ง ๆ ที่แนวคิดการเดียดฉันท์ “ชาวเขา” อย่างรุนแรงในลักษณะนี้ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในกลุ่มคนเมืองที่เคย ผูกพันใกล้ชิดและพึ่งพาอาศัยกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงมาตั้งแต่อดีตไม่ว่าจะเป็นชาวม้งหรือชาวปกากญอ ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในอดีตนั้นมีทั้งในแง่ของการผูกมิตรเป็น “เสี่ยว” กัน การซื้อขายแลกเปลี่ยนสิ่งของ การร่วมมือกันปลูกฝิ่นบนดอยสูง หรือแม้กระทั่งการมีความรักและแต่งงานกันข้ามชาติพันธุ์ เรื่องราวความผูกพันในอดีตเหล่านี้ยังเป็นที่เล่าขานของบรรดาลูกหลานคนเมือง ปกากญอ และชาวม้ง ในหลายชุมชนตราบเท่าทุกวันนี้ อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปจากเวทีดังกล่าวเป็นเสมือนจุดเริ่มต้นของการเกิดรอยร้าวระหว่างชาวพื้นราบและชาวเขา และทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อชาวพื้นราบในตำบลแม่สอยได้พากันผลักดันให้ชาวม้งบ้านปากกล้วย ในตำบลแม่สอย ย้ายที่ทำกินออกไปจากเขตต้นน้ำแม่สอย ขณะที่ร้องเรียนให้ทางการเร่งหาแนวทางอพยพชาวเขาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จากนั้นกลุ่มของพระพงษ์ศักดิ์ได้ร่วมกับชาวบ้านพื้นราบทำการล้อมรั้วลวดหนามกันพื้นที่ป่า 600 ไร่ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ส่วนที่เป็นไร่ข้าวของชาวม้งปากกล้วย และห้ามไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปทำมาหากิน ปีเดียวกันนั้นเอง พระพงษ์ศักดิ์ เตชธัมโม และลูกศิษย์ได้ก่อตั้ง “มูลนิธิธรรม-พัฒนา” ขึ้นเพื่อเป็นองค์กรในการอนุรักษ์ป่าไม้ต้นน้ำแม่สอย แม่ป๊อกแม่ทิม โดยใช้คำสอนศาสนาเป็นเครื่องชี้นำ และใช้แนวคิดเกี่ยวกับป่าไม้และลุ่มน้ำ (watershed) อันเป็นแนวคิดของรัฐและข้าราชการที่มีอำนาจมาผลิตซ้ำ และนำกลับไปสู่พื้นที่ทางการเมืองระหว่างคนบนที่สูงกับคนพื้นราบ (Pinkaew, 1998) ต่อมาในปี พ.ศ.2530 มูลนิธิธรรม-พัฒนา ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิธรรมนาถโดยมีพระพงษ์ศักดิ์ เตชธัมโม เป็นประธาน และม.ร.ว.สमानสนิท สวัสดิวัตน์ เป็นรองประธาน มูลนิธิธรรมนาถได้เปิดตัวโครงการฟื้นฟูป่าลุ่มน้ำแม่สอย แม่ทิม และแม่ป๊อก รวมทั้งดำเนินกิจกรรมการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ โดยประสานความร่วมมือกับคนเมืองพื้นราบ และหน่วยราชการในสังกัดกรมป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ภายใต้โครงการที่มีพื้นฐานของการใช้หลักธรรมในการอนุรักษ์นั้น กลับปรากฏว่าไม่ได้มีชาวเขารวมอยู่ในกระบวนการทำงานใด ๆ เลย ทั้งนี้เนื่องจากมูลนิธิธรรมนาถยอมรับการทำลายป่าของชาวพื้นราบว่าเป็นพฤติกรรมที่

สามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยการแก้ปัญหาความยากจน แต่กลับมองว่าชาวเขานั้นเป็นตัวทำลายที่
ดีอัน ซึ่งเกิดจากพื้นฐานทางทัศนคติ จึงมีอายุยอมรับหรือพยายามที่จะแก้ไขพฤติกรรมของชาว
เขา (Pinkaew, 1999)

“ชาวบ้านในพื้นที่ราบจะเป็นชาวนาที่ยากจนซึ่งมองว่าป่านั้นเป็นแหล่งทรัพยากรที่
จำเป็นจึงมีการลักลอบแสวงประโยชน์จากป่า โดยไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อที่จะทำลาย แต่
ชาวเขามีทัศนคติแห่งการทำลายฝังอยู่ จึงทำลายป่าจนเก่าแก่อายุ 100-200 ปี เพียงเพื่อ
จะเอาขายสน” (The Dhammanaat, 1994 อ้างใน Pinkaew, 1998)

ในปีเดียวกันกับที่ตั้งมูลนิธิธรรม-พัฒนา หัวหน้าเมืองฝายที่เรียกว่าแก้มืองจำนวน 8
คน จาก 8 เมืองฝาย ได้แก่ ฝายทุ่งยางเปา ฝายตาดหมอง ฝายแม่ปอก ฝายทุ่งใหม่ ฝายเหมือง
ใหม่ ฝายเหมืองกลาง ฝายแม่ทิม และฝายเมืองหลวงในตำบลแม่สอยซึ่งเป็นชาวพื้นราบ ได้ร่วม
กันจัดตั้ง “ชมรมเหมืองฝายเพื่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารตำบลแม่สอย” โดยมีกิจกรรมปลูกป่า
พัฒนาระบบเหมืองฝาย และพัฒนาที่ทำกินของตน (ศิริศักดิ์, 2537) (สนิท, 2538)

ต่อมาเกษตรกรผู้เป็นสมาชิกเมืองฝายต่าง ๆ ในเขตอำเภอจอมทอง ร่วมกับชมรมกำนัน-ผู้
ใหญ่บ้าน อำเภอจอมทอง โดยการสนับสนุนจากมูลนิธิธรรมนาถและนักการเมืองท้องถิ่น ได้ร่วม
กันจัดตั้ง “ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารอำเภอจอมทอง” ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “ชมรม
อนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมอำเภอจอมทอง” โดยมีนายสุวิทย์ นามเทพ สมาชิกสภาจังหวัด
เชียงใหม่เขตอำเภอจอมทองเป็นประธาน มีกำนันทุกตำบล และหัวหน้าเมืองฝายทุกคนในเขต
อำเภอจอมทองเป็นกรรมการ กิจกรรมที่สำคัญของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมอำเภอ
จอมทองคือการสำรวจสภาพป่าต้นน้ำในเขตอำเภอจอมทอง เพื่อเสนอข้อเรียกร้องต่อหน่วยงาน
ของรัฐ ซึ่งการผลักดันตามข้อเรียกร้องเหล่านี้จะเป็นวัตถุประสงค์หลักของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำ
และสิ่งแวดล้อมจอมทองมากยิ่งขึ้นกว่ากิจกรรมการอนุรักษ์ตามชื่อของชมรม ข้อเรียกร้องเหล่านี้
นั้น ได้แก่ (สาโรจน์, 2541)

1. ให้อพยพราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ออกไปอยู่ที่อื่น
2. ให้กันพื้นที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และป่าชุมชนออกจากเขตป่าอนุรักษ์
3. ให้ยุติการพัฒนาหมู่บ้านที่อาศัยอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์
4. ให้ตั้งตัวแทนชาวบ้านของคนพื้นราบที่ได้รับผลกระทบเข้าร่วมเป็นกรรมการแก้ไขปัญหา
ความเสื่อมโทรมของป่าไม้ทุกชุด

ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองโดยการสนับสนุนของมูลนิธิธรรมนาถได้เคลื่อนไหวกิจกรรมให้มีการอพยพชาวเขาออกจากป่ามาโดยตลอด ขณะที่มูลนิธิธรรมนาถเองได้ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าในหลายด้าน เช่น การร่วมมือกับกรมป่าไม้พัฒนาโครงการหมู่บ้านป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมให้แก่ชาวบ้านวังน้ำหยาด ตำบลแม่สอย โดยการสนับสนุนงบประมาณและดำเนินการสร้างอ่างเก็บน้ำ ปรับปรุงพื้นที่ และสาธารณูปโภคต่าง ๆ การปลูกป่า การสนับสนุนการปรับพื้นที่เตรียมรองรับการอพยพของชาวม้งบ้านป่ากล้วย เป็นต้น มูลนิธิธรรมนาถสร้างแรงจูงใจให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ โดยการสร้างเงื่อนไขว่าผู้ใดที่เข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ป่าเป็นประจำจะได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินในหมู่บ้านป่าไม้ แต่หากใครไม่ไปร่วมจะไม่ได้ที่ดิน ทำให้ชาวบ้านที่ต้องการที่ดินทำกินแสดงความกระตือรือร้นอย่างยิ่ง หากไม่สามารถไปเองได้ก็จะจ้างให้ผู้อื่นไปแทน (ศิริศักดิ์, 2537) กิจกรรม "การอนุรักษ์" โดยมูลนิธิธรรมนาถ ทั้งในกระบวนการคิด ตัดสินใจ และปฏิบัติการ จึงไม่มีความแตกต่างจากการดำเนินงานของกรมป่าไม้เท่าใดนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการแทรกตัวเข้าไปจัดการทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่นโดยมิได้ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรในบริบทของจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมของชาวบ้าน ดังจะพบว่าชุมชนในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากรมิได้มีส่วนร่วมคิดหรือตัดสินใจในกิจกรรมการอนุรักษ์ที่เกิดขึ้น แต่ชาวบ้านจะมีฐานะเป็นเพียงแรงงานรับจ้างซึ่งจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนภายใต้เงื่อนไขหนึ่ง ๆ เท่านั้น

อย่างไรก็ตามในระยะหลังประมาณปี พ.ศ.2531 กลุ่มผู้นำท้องถิ่น เช่น สภาตำบลแม่สอย และองค์กรของสงฆ์ในตำบลได้ถอนตัวจากการร่วมมือกับมูลนิธิธรรมนาถ เหลือเพียงหน่วยงานของรัฐคือกรมป่าไม้เพียงแห่งเดียว ทั้งนี้เนื่องจากทางอำเภอจอมทองได้ตั้งข้อสังเกตว่าการดำเนินการบางอย่างของมูลนิธิธรรมนาถเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย เช่น การกั้นลวดหนามในพื้นที่ต้นน้ำตำบลแม่สอย ซึ่งเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติที่บุคคลใดจะเข้าไปกระทำการใด ๆ ไม่ได้ อีกทั้งยังเห็นว่าการคุกคามรังแกชาวเขาก็ดำเนินไปด้วย ส่วนองค์กรของสงฆ์ในตำบลนั้นได้ถูกห้ามจากองค์กรสงฆ์ระดับจังหวัดไม่ให้เข้าไปร่วมกับมูลนิธิธรรมนาถ ภายหลังผู้ที่ไปร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ซึ่งเป็นสมาชิกเหมืองฝายก็เริ่มลดลง เปลี่ยนมาเป็นผู้ที่ต้องการที่ดินทำกินตามเงื่อนไขของมูลนิธิธรรมนาถซึ่งอาจจะไม่ใช่สมาชิกเหมืองฝาย จนกระทั่ง ในปี พ.ศ.2535 -2537 ปรากฏว่าไม่มีชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมแบบอาสาสมัครอีกเลย มีแต่คนเมืองบ้านวังน้ำหยาดและชาวปากาญอยู่ในละแวกใกล้เคียงที่มูลนิธิจัดจ้างให้เป็นแรงงานในการปลูกต้นไม้ ทำแนวกันไฟ ตัดไฟฟ้า และปลูกซ่อมแซมต้นไม้เท่านั้น ทั้งนี้มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าการที่ชมรมเหมืองฝายอนุรักษ์ป่าต้นน้ำตำบลแม่สอยไม่ได้มีบทบาทในการอนุรักษ์ในช่วงหลังนั้น เป็นเพราะความขัดแย้งในเรื่องที่ดินทำกินในหมู่

บ้านป่าไม้ตนเอง (ศิริศักดิ์,2537) ถึงแม้จะไม่มีกิจกรรมการอนุรักษ์ในระดับชุมชน แต่กลุ่มเหมืองฝาย และกลุ่มผู้นำท้องถิ่นในนามของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง ยังคงร่วมกับมูลนิธิธรรมานาถ เคลื่อนไหวทางการเมืองในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับประเทศอย่างต่อเนื่อง เพื่อเรียกร้องให้มีการอพยพชาวเขาออกจากพื้นที่ป่าต้นน้ำ และต่อต้านการออกนโยบายหรือกฎหมายใด ๆ ที่จะเอื้อให้ชาวเขาสามารถตั้งถิ่นฐานทำกินอยู่บนพื้นที่สูงได้ต่อไป ไม่ว่าจะเป็นพระราชบัญญัติป่าชุมชน หรือมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540

การเคลื่อนไหวของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองมีหลายรูปแบบทั้งโดยการยื่นหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานรัฐ การชุมนุม ตลอดจนการปิดถนน การเผชิญหน้าอย่างรุนแรงเกิดขึ้นในระหว่างสถานการณ์ไฟป่า นับตั้งแต่มีกลุ่มผู้อ้างตัวว่าเป็นสมาชิกชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองขึ้นไปรื้อทำลายศาสนสถานที่สำคัญของหมู่บ้านขุนกลาง การแถลงข่าว และการออกแถลงการณ์ประณามกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง และแม้ว่าสถานการณ์ไฟป่าจะสิ้นสุดลง ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองยังคงเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องเพื่อกดดันให้รัฐบาลยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 22 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 ต่อไป การคุกคามทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะระหว่างชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังส่งผลไปถึงนักวิชาการในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ได้แสดงจุดยืนและมีผลงานทางวิชาการในการสนับสนุนให้ชุมชนบนพื้นที่สูงอยู่ร่วมกับป่า จากการที่สมาชิกชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองประมาณ 100 คน ได้พากันไปวางหรีดและเผาหุ่นคนอาจารย์ 5 ท่านที่หน้าคณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในวันที่ 21 เมษายน พ.ศ.2541 โดยกล่าวหาว่าคณาจารย์เหล่านั้นให้ข้อมูลที่บิดเบือนและใช้สถานศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างกระแสให้เกิดความสับสนในสังคม และหลังจากนั้นไม่นานชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองได้กระทำการปิดถนนสายต่าง ๆ ในเขตอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเรียกร้องให้ตัวแทนรัฐบาลมาเจรจาและรับปากว่าจะยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าว โดยมีลำดับเวลาการปิดถนน ดังนี้ (สมัชชานักวิชาการเพื่อคนจน, 2541)

26-28 เมษายน พ.ศ. 2541

ชุมนุมปิดทางหลวงสาย 1009 ซึ่งเป็นถนนขึ้นสู่ยอดดอยอินทนนท์ และเป็นเส้นทางไปยังอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

26-30 พฤษภาคม พ.ศ.2541

ใช้ก้อนหิน และดินลูกรังปิดถนน 6 จุด คือ ทางหลวงหมายเลข 108 (เชียงใหม่-แม่สะเรียง) ทางหลวงหมายเลข 1009 ถนนเข้าสู่หมู่บ้านขุนแตะ ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง และ ถนนเข้าบ้านแม่ปอน ตำบลบ้านหลวง (3 จุด) อำเภอจอมทอง

24-30 มิถุนายน พ.ศ.2541

ใช้ก้อนหิน และดินลูกรังปิดถนนทางเข้าบ้านปากกล้วย ตำบลแม่สอย อำเภอจอมทอง ถนนเข้าบ้านขุนแตะ ตำบลดอยแก้ว ถนนเข้าบ้านแม่ปอน และถนนเข้าบ้านขุนยะ ตำบลบ้านหลวง

26 มิถุนายน พ.ศ.2541

ขุมนุมปิดถนนสาย 1009 และใช้ก้อนหินและดินลูกรังปิดถนนทางเข้าบ้านขุนแปะ ตำบลบ้านแปะ อำเภอจอมทอง

การปิดถนนไม่เพียงแต่นำเอาวัสดุต่าง ๆ เช่นไม้ใหญ่ ก้อนหินขนาดใหญ่ หรือกองดินมาขวางกั้นเส้นทางเท่านั้น แต่ยังมีกำหนัดห้ามผู้ใดขนย้ายวัสดุดังกล่าวออกไป มิฉะนั้นจะได้รับอันตรายถึงชีวิต ถนนที่ถูกปิดเป็นเส้นทางสัญจรของชุมชนบนพื้นที่สูง จึงส่งผลให้พวกเขาได้รับความเดือดร้อนอย่างหนัก ไม่สามารถนำสินค้าไปขายหรือไปซื้อของใช้ที่จำเป็นเพื่อการยังชีพจากตลาดในตัวอำเภอได้ ไม่สามารถติดต่อราชการ หรือทำธุระอื่นใดในอำเภอ เด็กนักเรียนบางโรงเรียนต้องหยุดเรียนชั่วคราวเพราะครูไม่สามารถเดินทางขึ้นไปสอนหนังสือได้ ส่วนนักเรียนที่จำเป็นจะต้องเข้าไปเรียนในเมืองก็ได้รับความเดือดร้อนเช่นเดียวกัน นอกจากนั้นเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนดอยอินทนนท์ไม่ต่ำกว่า 20 หน่วยงาน เช่น มูลนิธิโครงการหลวง สาธารณสุข ประชาสงเคราะห์ ฯลฯ ยังไม่สามารถที่จะเดินทางขึ้น-ลงได้ตามปกติ รวมทั้งนักท่องเที่ยวก็ไม่สามารถเดินทางขึ้นไปท่องเที่ยวที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ได้

แม้ว่าการเคลื่อนไหวของชมรมอนุรักษ์จอมทองในหลายครั้งจะเป็นการกระทำผิดกฎหมายอย่างชัดเจน เช่น การทำลายวัตถุและสถานที่อันเป็นที่เคารพในทางศาสนา การทำลายเส้นทางจราจร การข่มขู่คุกคามผู้อื่น ฯลฯ แต่ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดถูกดำเนินการตามกฎหมายแต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องจาก “การอนุรักษ์” ถูกใช้เป็นเหตุผลสำคัญในการเคลื่อนไหวทุกครั้งของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง และได้รับการขานรับด้วยดีจากหน่วยงานรัฐและสาธารณชน เพราะข้ออ้างดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องระบบนิเวศวิทยาต้นน้ำภายใต้วิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่ถูกปลูกฝังจากรัฐมาโดยตลอด ทั้ง ๆ ที่องค์ความรู้ดังกล่าวยังมีความคลุมเครืออยู่มาก และเป็นการมองเฉพาะกายภาพบนฐานคิดการจัดการน้ำให้ได้ประสิทธิภาพ มีปริมาณสูงสุดเพื่อตอบสนองกับความต้องการน้ำที่เพิ่มขึ้น (เกษม, 2539) โดยเฉพาะจากเกษตรพาณิชย์ ภาคเมืองและอุตสาหกรรมเป็นสำคัญ อันเป็นการละเลยมิติลุ่มน้ำในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งพระตีจอนิ โอโดเซา ผู้นำเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือได้โต้แย้งเรื่องนิเวศวิทยาต้นน้ำ โดยเสนอแนวคิด “ป่าลูกตุ้ม” ที่มีความหมายว่าระบบนิเวศมีความสำคัญและเกี่ยวเนื่องถึงกันทั้งระบบ ดังนั้นการให้ความ

สำคัญจึงมีใช้การแยกส่วนให้ความสำคัญเฉพาะป่าดอนบน พื้นที่ทุกแห่งสามารถเป็นป่าต้นน้ำได้ หากได้รับการดูแลรักษาให้เป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ จึงไม่ถูกต้องและปราศจากความเป็นธรรม หากจะขับไล่ชาวเขาลงจากพื้นที่สูงด้วยข้ออ้างเรื่องการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำเป็นสำคัญ

นอกเหนือจากอคติทางชาติพันธุ์แล้ว เหตุผลเบื้องหลังอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองพยายามทุกวิถีทางในการขับไล่ชาวเขาลงจากพื้นที่สูง คือ การหาผู้รับผิดชอบปัญหาการขาดแคลนน้ำทำการเกษตรที่พวกเขา กำลังเผชิญอยู่และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ เพราะนับตั้งแต่หลังทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ชาวพื้นราบในเขตอำเภอจอมทองได้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต อันนำไปสู่ความต้องการใช้น้ำในปริมาณที่มากขึ้น ทั้งจากการปลูกพืชพาณิชย์นอกฤดู การทำนาปรัง และการทำสวนลำไยในที่ดิน (สารจรรย์ 2541) มีตัวอย่างที่พอจะสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการใช้น้ำที่มากขึ้นจากการเพิ่มพื้นที่การปลูกลำไยในเขตอำเภอจอมทอง โดยเริ่มต้นประมาณปี พ.ศ. 2518 ในพื้นที่ประมาณ 5,000 ไร่ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2540 ในอำเภอจอมทองมีพื้นที่ที่เป็นสวนลำไยมากถึง 24,000 ไร่ และในปี พ.ศ.2541 พื้นที่สวนลำไยได้เพิ่มขึ้นเป็น 31,500 ไร่ พื้นที่หนึ่งไร่ปลูกลำไยประมาณ 20 ต้น ดังนั้นในพื้นที่ทั้งหมดจึงมีต้นลำไยประมาณ 630,000 ต้น ทั้งนี้ต้นลำไยหนึ่งต้นต้องการการให้น้ำประมาณ 5 ชั่วโมง ทุก 15-20 วัน (Witoon,1998) สภาพการณ์เหล่านี้ล้วนนำไปสู่ปัญหาการขาดแคลนน้ำได้ทั้งสิ้น และเป็นที่มาที่ทำให้ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองซึ่งมีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้ใช้น้ำในระบบเหมืองฝาย และเป็นชาวสวนลำไย พยายามขับไล่ชาวเขาลงจากพื้นที่สูง ด้วยความเชื่อที่ว่าหากไม่มีชุมชนตั้งอยู่บนพื้นที่สูงแล้วจะทำให้มีป่าไม้ และปริมาณน้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้น แต่ข้อเท็จจริงที่ถูกมองข้ามไปก็คือการไม่ได้พิจารณาถึงลักษณะการใช้น้ำในกลุ่มของตนเองที่มีแนวโน้มว่าจะมีความต้องการเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นประเด็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงเป็นทั้งเรื่องการแข่งขันการเข้าถึงทรัพยากรระหว่างกลุ่มจอมทองคนพื้นราบ โดยการสนับสนุนขององค์กรอนุรักษ์และรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่สูง และการปะทะทางกระบวนทัศน์องค์ความรู้ระหว่างนิเวศวิทยากระแสหลัก กับชาติพันธุ์นิเวศ อันเป็นนิเวศวิทยาพื้นบ้าน

จากพื้นฐานแนวคิดและปฏิบัติการต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในอดีตทั้งของรัฐ ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง และมูลนิธิธรรมานาที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนถึงเบื้องหลังของการที่เหตุการณ์ไฟป่าในอำเภอจอมทองในปี พ.ศ.2541 ได้รับความสำคัญมากเป็นพิเศษ โดยบ่งชี้ว่าการให้ความสำคัญนั้นมีได้เป็นเพราะการเกิดไฟป่ารุนแรงเพิ่มขึ้นเพียงอย่างเดียว แต่ยังเกี่ยวเนื่องกับการที่กลุ่มผลประโยชน์เหล่านี้ได้หยิบยกสถานการณ์ขึ้นมาให้ความหมาย เนื่องจาก

รัฐก็ต้องการที่จะเข้าไปควบคุมวิถีการดำรงชีวิตและกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงอยู่แล้ว ขณะที่ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง และมูลนิธิธรรมนาถก็ต้องการที่จะผลักดันให้มีการอพยพชาวเขาออกจากป่ามาแต่เดิม สถานการณ์ไฟป่าที่เกิดขึ้นผนวกกับการขานรับจากสาธารณชนอันเป็นผลพวงมาจากการเกิดไฟป่าที่ประเทศอินโดนีเซียในปลายปี พ.ศ. 2540 จึงเป็นโอกาสให้พวกเขาได้อ้างเอาการปกป้องสภาพแวดล้อม และป่าต้นน้ำลำธารในนามของ "การอนุรักษ์" เป็นเหตุผลสร้างความชอบธรรมในการละเมิดสิทธิต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่ด้อยอำนาจกว่า

5.3 ผลจากเหตุการณ์ไฟป่า แรงกดดันที่เพิ่มขึ้นต่อชุมชนบนพื้นที่สูง

การเกิดเหตุการณ์ไฟป่าในปี พ.ศ.2541 ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่บนพื้นที่สูงซึ่งเป็นผู้อยู่ในภาวะแห่งความเสี่ยงมากที่สุดที่จะได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม เนื่องจากพวกเขาต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตอย่างใกล้ชิดที่สุด ไฟป่าที่เกิดขึ้นอาจลุกลามเข้าทำลายเรือกสวนไร่นา หรือที่อยู่อาศัยของพวกเขา ทำลายป่าอันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารในการทำการเกษตร หรือทำลายผลผลิตจากป่าที่พวกเขาพึ่งจะได้ใช้ประโยชน์ไม่ว่าจะเป็นอาหาร และสมุนไพรรักษาโรค รวมทั้งไม้ใช้สอยในครัวเรือน เป็นต้น นอกจากนั้นเหตุการณ์ไฟป่ายังทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงซึ่งนับเป็นผู้ด้อยอำนาจในสังคมมีโอกาสที่จะถูกระงับจากผู้มีอำนาจเหนือกว่า โดยเฉพาะการถูกกล่าวหาว่าเป็นต้นเหตุสำคัญของการเผาป่า ตามด้วยการถูกควบคุมและกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ผลกระทบต่าง ๆ ที่กล่าวมาในข้างต้นเป็นผลกระทบโดยตรงที่พอจะเข้าใจและมองเห็นได้อย่างเด่นชัด แต่นอกเหนือจากนั้นยังมีผลกระทบในทางอ้อมที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในเขตอำเภอจอมทองอีกหลายประการ ดังต่อไปนี้

5.3.1 ผลจากการผลิตซ้ำมายาคติเกี่ยวกับชาวเขา และการสร้างความเป็นอื่น

การที่เจ้าหน้าที่รัฐ และองค์กรอนุรักษ์ ได้กล่าวประณามต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในทางสาธารณะว่าเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาไฟป่า โดยการให้สัมภาษณ์แก่สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ และการแจกใบปลิวแถลงการณ์ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีหลักฐานว่าข้อกล่าวหาเหล่านั้นเป็นความจริงหรือไม่ เท่ากับเป็นการตอกย้ำทัศนคติที่ผิดพลาดให้คนในสังคมเข้าใจว่าชุมชนในเขตป่าเป็นต้น

เหตุของปัญหาไฟป่ารวมทั้งปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อันเนื่องมาจากการด้อยการศึกษา และขาดจิตสำนึก ตามวิถีคิดของสิ่งแวดล้อมนิยมกระแสหลักที่ ละเลยการทำความเข้าใจต่อความซับซ้อนในที่มาของปัญหา ผลกระทบจากทัศนคติที่ผิดพลาดมิ ได้เกิดขึ้นต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่สูงของอำเภอจอมทองเท่านั้น หากยังรวมไปถึงชุมชนในเขตป่า อื่น ๆ ทั่วภาคเหนือซึ่งกำลังถูกทำให้หมดความชอบธรรมในการอาศัยอยู่ในป่าต่อไป และอาจทำ ให้ข้อเรียกร้องของชุมชนในเขตป่าที่ให้มีการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน เพื่อรองรับสิทธิให้ชุม ชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการป่าในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งมีการรณรงค์เรียกร้องกันมานานกว่าสิบ ปี ก็อาจจะถูกปฏิเสธ บิดพลิ้ว หรือไม่ได้รับการยอมรับจากสาธารณชนด้วยเช่นกัน สำหรับกลุ่ม ชาติพันธุ์ที่ถูกเรียกว่า “ชาวเขา” นอกเหนือจากการถูกทำลายความชอบธรรมในการอยู่อาศัยใน ป่าต่อไปแล้ว พวกเขายังถูกตอกย้ำความเป็น “คนอื่น” (the other) ถูกปฏิเสธในฐานะความเป็น “คนไทย” กลายเป็นคนชายขอบที่รัฐและสังคมไม่สนใจ หรือไม่ให้ความสำคัญ แม้ว่าพวกเขาจะ ถูกกดขี่ ช่มแวง หรือละเมิดสิทธิมนุษยชน ดังกรณีไฟป่าในปี พ.ศ.2541 ที่มีการปิดถนนทางขึ้นหมู่บ้านของพวกเขา การถูกทำลายทรัพย์สินและศาสนสถานประจำชุมชน หรือการที่พวกเขาถูก บังคับขับไล่ออกจากถิ่นฐาน ซึ่งทางการไม่มีการดำเนินคดีหรือลงโทษผู้ที่กระทำความผิดต่อพวก เขาแต่อย่างใด

5.3.2 ผลจากการเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย

หลังจากเกิดเหตุการณ์ไฟป่าในเขตอำเภอจอมทอง และหลายจังหวัดในประเทศไทยส่งผล ให้รัฐบาลดำเนินการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกประกาศ ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพื่อควบคุมการเผาวัชพืชของเกษตรกร และการยกเลิกมติคณะ รัฐมนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 โดยมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2541 ขึ้นมาแทน ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวทำให้เกษตรกรถูกควบคุมการใช้ไฟในการเกษตร อย่างเข้มงวดขึ้น ขณะที่ชุมชนในเขตป่าโดยเฉพาะชุมชนที่ถูกประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่อยู่ อาศัยและที่ทำกินได้ถูกปิดกั้นสิทธิในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมากขึ้นกว่า เดิม มาตรการคลี่คลายปัญหาโดยการพิสูจน์สิทธิอันเป็นข้อตกลงระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ รัฐที่เกิดขึ้นจากการเรียกร้องโดยเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ และสมัชชาคนจนถูกยกเลิกไป โดยมีมาตรการพิสูจน์สิทธิแบบใหม่ที่กำหนดขึ้นโดยเจ้าหน้าที่รัฐเพียงฝ่ายเดียวขึ้นมาแทน ซึ่งเท่า กับเป็นการปฏิเสธการให้ชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาก็พวกเขาเผชิญอยู่ อีกทั้งในมิติ

คณะรัฐมนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 ยังได้ระบุว่าในระหว่างการพิสูจน์สิทธิให้ระงับการจับกุม คุมขัง และอพยพชาวบ้านไว้ก่อน การยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวจึงส่งผลให้ชุมชนบนพื้นที่สูงหลายแห่งถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ บางหมู่บ้านถูกจับกุมในระหว่างการเก็บเกี่ยวพืชผลในไร่ในปลายปี พ.ศ.2541 และบางหมู่บ้านถูกไล่จับในระหว่างการใช้ประโยชน์จากป่าและผลผลิตจากป่าในการยังชีพ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเกือบทุกแห่งต้องตกอยู่ในความวิตกกังวลตลอดเวลาด้วยความหวาดเกรงว่าจะต้องถูกอพยพออกจากถิ่นฐาน (สมบัติและคณะ, 2542)

5.3.3 ผลต่อความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ในระดับพื้นที่

ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในเขตอำเภอจอมทองนั้น ปฏิเสธไม่ได้เลยว่าชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการขยายความขัดแย้งให้รุนแรงขึ้น โดยการแบ่งพรรคแบ่งพวกสร้างอคติทางชาติพันธุ์และตอกย้ำความเป็นอื่นให้แก่ชาวเขา เพื่อให้เป็นเครื่องมือในการกีดกันกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงจากการเข้าถึงทรัพยากร ทั้งๆที่แต่เดิมชุมชนในท้องถิ่นไม่เคยเหยียดหยามความแตกต่างทางชาติพันธุ์มาเป็นประเด็นสำคัญในการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน คนเมืองในท้องถิ่นไม่ได้เรียกอย่างแยกแยะว่าเป็น "ชาวเขา" หรือ "ชาวเรา" ไม่ได้แบ่งแยกแม้กระทั่งว่าเป็น "ปากกญอ" หรือ "คนเมือง" แต่พวกเขาเรียกตามพื้นที่ที่ตั้งถิ่นฐานว่า "คนบ้านลุ่ม" ที่หมายถึงกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม และ "คนดอย" คือกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่ดอย หรือพื้นที่สูง

ความแตกต่างทางทางชาติพันธุ์เริ่มกลายเป็นประเด็นสำคัญของอำเภอจอมทองตั้งแต่มีปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำของคนเมืองพื้นราบในตำบลแม่สอย และมีการกล่าวหาว่าชาวเขาที่อยู่บนพื้นที่สูงเป็นตัวการทำลายแหล่งต้นน้ำลำธารอันเป็นสาเหตุของการเกิดความแห้งแล้ง และมีการเรียกร้องให้อพยพชาวเขาออกจากพื้นที่ด้วยข้อหาว่า "ไม่ใช่คนไทย" ขณะที่สถานการณ์ไฟป่าในปี พ.ศ.2541 นับเป็นชนวนสำคัญในการจุดประเด็นให้ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ให้ประทุขึ้นอีกครั้ง จนถึงขั้นการเผชิญหน้าและการใช้ความรุนแรงต่อกัน ยิ่งไปกว่านั้นยังส่งผลต่อการขยายความขัดแย้งจากตำบลแม่สอยออกไปสู่ทุกพื้นที่ในเขตอำเภอจอมทอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองได้ระดมกลุ่มคนเมืองทำการปิดถนนทุกสายที่เป็นเส้นทางสัญจรไปยังชุมชนบนพื้นที่สูง

ตัวอย่างจากกรณีศึกษาทั้งสามแห่งที่เคยมีความสัมพันธ์ค่อนข้างดีต่อกันมาโดยตลอด แม้จะมีการกระทบกระทั่งว่ากล่าวกันระหว่างชุมชนเรื่องการทำลายป่า หรือการเผาป่า ก็นับว่าเป็นภาวะปกติที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ ทั้งนี้เนื่องจากพวกเขาต่างพึ่งพาอาศัยทรัพยากรบริเวณเดียวกัน หรือเป็นระบบนิเวศที่เชื่อมโยงถึงกัน การใช้ทรัพยากรของชุมชนแห่งหนึ่งจึงย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนอื่นเป็นธรรมดา อย่างไรก็ตามชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นกลุ่มแกนนำหรือสมาชิกทั่วไปต่างก็ไม่ต้องการให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงต่อกัน เพราะถึงอย่างไรพวกเขาก็ต้องอยู่ร่วมกันต่อไปนั่นเอง หากเกิดปัญหาขึ้นพวกเขาจะพยายามคลี่คลายด้วยการหันหน้าพูดจาปรึกษาหารือกัน เช่น คนเมืองบ้านปะ และปกากญอบบ้านแม่ปอน เคยพากันไปเจรจากับชาวมังแม่ะน้อยหลายครั้งเพื่อขอให้ละเว้นการทำไร่กะหล่ำปลีในบริเวณชุมชนห้วยแม่ปอน ถึงแม้การขอร้องจะไม่ประสบความสำเร็จแต่ก็ไม่มีการใช้ความรุนแรง มากไปกว่าการวิพากษ์วิจารณ์แสดงความไม่พอใจเท่านั้น

สำหรับเหตุการณ์ไฟป่าที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2541 ชาวบ้านทั้งสามกรณีศึกษาดกอยู่ในสถานการณ์เดียวกันกับประชาชนในอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ รวมถึงประชาชนโดยทั่วไปที่ต่างรับรู้ว่าเป็นปีนั้น ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ได้เกิดไฟป่าที่รุนแรงและบ่อยครั้งกว่าที่ผ่านมาโดยไม่ทราบสาเหตุที่แน่ชัด แต่ต่างก็เกิดความระแวงต่อกัน ไม่ว่าจะเป็นภายในชุมชนเดียวกัน หรือระหว่างชุมชนก็ตาม และนำไปสู่การสันนิษฐานถึงสาเหตุของไฟป่าไปต่าง ๆ นานา เช่น

“ไฟป่าที่เกิดรุนแรงขึ้นเพราะโดนแกล้ง เพิ่งมีการห้ามเลื่อยไม้ขายอย่างจริงจังได้ 2 ปี บางครั้งคนพื้นราบเผาป่าเพื่อให้คนดอยไปดับไฟตัวเองจะได้ลักลอบขนไม้ แต่สาเหตุที่สำคัญเป็นเพราะไม่พอใจที่มีการห้ามเลื่อยไม้ขาย จึงเผาป่า แกล้งคณะกรรมการให้เหนื่อย อีกอย่างเพราะคนดอยห้ามบันแค (กันทางน้ำ) เพื่อจับปลา” (สุริยา ศรีประเสริฐ บ้านแม่ปอน)

“ปีที่แล้ว (พ.ศ.2541) เกิดไฟป่าบ่อย คิดว่าเกิดจากคนแกล้งเผา” (พอลวงโชคชัย วิวัฒน์พนากุล บ้านแม่ะน้อย)

รูปธรรมของความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ได้ปรากฏอย่างเด่นชัดในกรณีศึกษาทั้งสามหมู่บ้าน หลังสถานการณ์ไฟป่าและการปิดถนนที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ.2541 ทำให้แต่ละชุมชนตกดึงอยู่ในชั่วใดชั่วหนึ่งของความขัดแย้งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชุมชนคนเมืองบ้านปะจัดอยู่ในชั่วของชมรม

อนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง ทั้งจากการที่ผู้ใหญ่บ้านและหัวหน้าเมืองฝ่าย เป็นคณะกรรมการชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองโดยตำแหน่ง และจากการที่พวกเขาเป็นคนเมือง ส่วนปกากญอบ้านแม่ปอน และม้งบ้านแม่ยะน้อย จัดอยู่ในตัวของชาวเขาที่ถูกเหมารวมว่าเป็นตัวการในการเผาป่า โดยเฉพาะปกากญอบ้านแม่ปอน ซึ่งเป็นหนึ่งใน 107 หมู่บ้านที่เป็นสมาชิกของ คคน.ที่จะได้รับผลกระทบโดยตรงหากมีการยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 ความขัดแย้งจากเหตุการณ์เฉพาะหน้าผนวกกับความไม่เข้าใจกันซึ่งสะสมมาในอดีตได้ทำให้ชาวบ้านทั้งสามชุมชนแสดงปฏิกิริยาในทางลบต่อกันมากยิ่งขึ้น เช่น ชาวปกากญอบ้านแม่ปอนแสดงความไม่ไว้วางใจคนเมืองทุกคนที่เดินทางขึ้นมายังหมู่บ้าน ไม่มีใครยอมซื้อ-ขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับพ่อค้าคนเมือง พวกเขาแสดงความไม่เป็นมิตรเมื่อมีคนเมืองเข้ามาเก็บหาของป่าโดยไม่เลือกว่าเป็นใครมาจากไหน ส่วนชาวม้งบ้านแม่ยะน้อยเองก็รู้สึกเจ็บแค้นที่ถูกคนเมืองกล่าวหาว่าเผาป่าโดยไม่แยกแยะเช่นเดียวกันว่าเป็นคนเมืองกลุ่มใด

คนเมืองบ้านปะเองแม้จะตกอยู่ในตัวของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองไปแล้ว แต่แท้ที่จริงพวกเขาก็ยังไม่ได้รับข้อมูลที่เพียงพอ พวกเขาไม่รู้ว่า คคน. ที่ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองคัดค้านอย่างหัวชนฝาตลอดมานั้นเป็นใคร และเหตุใดจึงต้องคัดค้านคนเมืองหลายคนเห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง เพราะเข้าใจว่าเป็นการห้ามปรามไม่ให้ชาวเขาตัดไม้ทำลายป่า แต่หลายคนไม่เห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรงต่อชาวเขา โดยเฉพาะการบังคับขับไล่พวกเขาออกจากถิ่นฐาน¹ ดังเช่นพ่อหลวงรัตนอุตตะมะ ผู้ใหญ่บ้านบ้านปะได้เล่าให้ฟังว่าตนมีความลำบากใจอย่างยิ่งในการเข้าไปร่วมประท้วงกับชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง แต่เพราะเป็นผู้ใหญ่บ้านทำให้ต้องเป็นคณะกรรมการของชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองด้วย อีกทั้งเป็นพวกพ้อง และเครือญาติกัน หรือเรียกว่า “เป็นหมู่เดียวกัน” จึงจำเป็นต้องไปร่วมประท้วงด้วย

“ชมรมฯมีส่วนทำให้ความขัดแย้งระหว่างชาวเขากับคนเมืองรุนแรงขึ้น เวลาเขาประท้วงกัน พ่อหลวงก็ต้องไปร่วมด้วย เพราะเป็นพ่อหลวง เป็นกรรมการชมรมฯโดยตำแหน่ง แต่ไม่ค่อยเห็นด้วยกับการประท้วง ไม่ได้ไปช่วยเขาปิดถนน” (พ่อหลวงรัตนอุตตะมะ บ้านปะ)

¹ สัมภาษณ์คนเมืองหลายคนระหว่างทำแนวกันไฟที่ลุ่มน้ำแม่ปอน 18 มกราคม 2542

นอกเหนือไปจากความหวาดระแวงที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านด้วยตนเองแล้ว เจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังเป็นกลุ่มผลประโยชน์อีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่เคยได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านตลอดเวลาที่ผ่านมา ความไม่พอใจต่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้แต่หนหลังได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใช้เป็นคำอธิบายต่อสถานการณ์ไฟป่าที่เกิดขึ้นในปัจจุบันด้วยเช่นกัน

“ลูกจ้างป่าไม้ที่เคยอยู่อาจจะเผาป่าเพื่อกลั่นแกล้งชาวบ้าน โดยเฉพาะไฟป่าที่เกิดขึ้นในปีที่แล้ว (พ.ศ.2541)” (พ่อหลวงรัตน์ อุตตะมะ บ้านปะ)

“ลูกจ้างดับไฟของป่าไม้นั้นแหละที่แอบเผา เพราะจะได้เบี้ยเลี้ยงเพิ่มขึ้นถ้าไปดับไฟป่าในตอนกลางคืน” (พ่อหลวงโชคชัย วิวัฒน์พนากุล บ้านแม่ะน้อย)

“สวนป่าของกรมป่าไม้เป็นสาเหตุสำคัญ โดยเฉพาะพื้นที่ปลูกป่าสนเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดไฟป่า และลุกลามไปยังผืนป่าธรรมชาติบริเวณอื่น ๆ ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ และออบหลวง” (อบต.ดวงแก้ว แซ่ลี บ้านแม่ะน้อย)

ผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์ไฟป่าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ในปี พ.ศ.2541 จึงเท่ากับการทวีความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น และระหว่างชุมชนท้องถิ่นด้วยกันเองให้รุนแรงเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันก็เป็นการเบียดขับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงซึ่งด้อยอำนาจอยู่แล้วให้ออกไปสู่ชายขอบของสังคมมากขึ้นกว่าเดิม ไม่ว่าจะเป็นการกีดกันจากการเข้าถึงทรัพยากร จนถึงการละเมิดสิทธิมนุษยชนของพวกเขา โดยที่ในสังคมมิได้มีมาตรการใด ๆ เป็นกลไกที่ตีพ้อในการคลี่คลายปัญหาเหล่านี้

5.4 การตั้งรับ ปรับตัว และตอบโต้ต่อสถานการณ์ ของกลุ่มชาติพันธุ์

ท่ามกลางกระแสการอนุรักษ์ การถูกรัฐครอบงำทางความรู้ การถูกควบคุมและกีดกันการเข้าถึงทรัพยากร การถูกกล่าวหาในทางสาธารณะ และการถูกคุกคามจากกลุ่มผลประโยชน์หลายฝ่าย ทำให้ชุมชนบนพื้นที่สูงต่างต้องตกอยู่ในความหวาดระแวง และความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัยเรื่อยมา อย่างไรก็ตามพวกเขาก็มิได้นิ่งเฉยหรือยอมจำนนต่อแรงกดดันที่ได้รับ จนกลายเป็นผู้ถูกกระทำอยู่ฝ่ายเดียว หากแต่พวกเขาได้พัฒนายุทธวิธีที่หลากหลายในการรับมือ และตอบโต้กับ

ปัญหาเฉพาะหน้า ตลอดจนสรรค์สร้างยุทธวิธีเพื่อหาทางป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ยุทธวิธีสำคัญที่ถูกเลือกใช้คือการพยายามอธิบายตนเองว่าเป็น "นักอนุรักษ์" โดยการหยิบยืมเอาวาทกรรม "การอนุรักษ์" กระแสหลักมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ขณะเดียวกันก็พยายามช่วงชิงการสร้างนิยามของ "การอนุรักษ์" แบบใหม่ขึ้นให้สอดคล้องกับแนวทางการดำเนินชีวิตในแบบอย่างของพวกเขา

5.4.1 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้ประสบปัญหาเดียวกัน

1) กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทอง

นับตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 2520 ที่ชุมชนในเขตป่าโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอจอมทองได้ถูกกดดันอย่างหนัก อันเนื่องมาจากนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐ การข่มขู่คุกคามเกิดขึ้นในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น มีรถติดเครื่องขยายเสียงจากผู้ที่อ้างตัวว่าเป็นชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำ และสิ่งแวดล้อมอำเภอจอมทองไปป่าวประกาศขับไล่ชาวเขาปกากญอในหมู่บ้านขุนแตะ ตำบลดอยแก้ว พื้นที่ทำกินของชาวม้งบ้านปากกล้วยถูกมุลนิธิธรรมนาถร่วมกับชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองล้อมรั้วแย่งชิงไปเป็นพื้นที่ป่า มีกระแสข่าวเกี่ยวกับนโยบายการขยายเขตป่าอนุรักษ์ของรัฐซึ่งจะมีการอพยพชาวเขาออกจากป่า มีการจัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าและหน่วยจัดการต้นน้ำ สังกัดกรมป่าไม้ขึ้นหลายแห่งในเขตอำเภอจอมทอง ซึ่งทำให้อำนาจรัฐรุกเข้าสู่ชุมชนจนประชิดตัว เจ้าหน้าที่ป่าไม้ซึ่งประจำการอยู่ในหน่วยต่าง ๆ ได้เข้าไปอ้างอำนาจควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรของชาวบ้านอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น มีเจ้าหน้าที่เข้าไปลาดตระเวนในป่า ควบคุมการค้าสัตว์การใช้ไม้ และการเก็บหาของป่า มีการเรียกผู้ใหญ่บ้านไปว่ากล่าวตักเตือนหรือรับคำสั่งใหม่ ๆ ไปถ่ายทอดสู่ลูกบ้านอยู่เสมอ และในปี พ.ศ.2535 เจ้าหน้าที่ป่าไม้และทหารพรานได้ทำการจับกุมชาวปกากญอจากบ้านห้วยมูลิง และบ้านตีนตก จำนวน 35 คนในข้อหาบุกรุกทำลายป่า หลังจากที่เคยรื้อทำลายไร่ไร่ข้าว และไล่จับอยู่หลายครั้งในระหว่างที่พวกเขาทำการเกษตร

ภายใต้กระแสข่าวและแรงกดดันต่าง ๆ เหล่านี้ ในปี พ.ศ. 2535 มีครูชาวปกากญอสามคนจากหมู่บ้านขุนแตะ บ้านห้วยส้มป่อย ตำบลดอยแก้ว และบ้านขุนยะ ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง ได้ริเริ่มรวมกลุ่มชาวเขาบนพื้นที่สูง เพื่อหาทางตั้งรับกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ใช้ชื่อว่า "กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทอง" มีสมาชิกเป็นชาวปกากญอจาก 5 หมู่บ้านหลัก ได้แก่ หมู่บ้านขุนแปะ ตำบลบ้านแปะ หมู่บ้านขุนแตะ หมู่บ้านห้วยส้มป่อย ตำบลดอยแก้ว หมู่

บ้านขุนยะ และหมู่บ้านแม่ปอน ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และมีผู้ใหญ่บ้านจากทุกกลุ่มบ้านเป็นคณะกรรมการ กิจกรรมแรกภายหลังจากการจัดตั้งกลุ่มคือการพัฒนาแบบแผน “การอนุรักษ์” ที่เป็นรูปธรรมขึ้น เพื่อให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติของแต่ละชุมชน มีการจำแนกพื้นที่ของชุมชนออกเป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน ป่าอนุรักษ์ และป่าใช้สอย ร่วมกันตั้งกฎระเบียบในการจัดการทรัพยากรทั้งกฎระเบียบของกลุ่มฯ และกฎระเบียบของแต่ละชุมชน ซึ่งมีเนื้อหาที่สอดคล้องกัน ตลอดจนมีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าที่สำคัญคือการทำแนวกันไฟรอบหมู่บ้าน ต่อมากลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทอง ได้ประสานงานกับสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมชาวไทยภูเขา (IMPECT) ซึ่งมีชาวปากกญอจากบ้านขุนแปะ ตำบลบ้านแปะเป็นเจ้าหน้าที่อยู่ IMPECT ได้ประสานองค์กรพัฒนาเอกชนในต่างประเทศเพื่อขอทุนมาสนับสนุนให้กลุ่มใช้ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และการติดต่อประสานงาน ตลอดจนการแบ่งสรรเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการรักษาป่าของหมู่บ้านสมาชิกแต่ละแห่งด้วย

นอกเหนือจาก IMPECT แล้ว ระยะเวลาต่อมากลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทองยังได้ประสานงานกับองค์กรภายนอกอื่น ๆ ด้วย เช่น ศูนย์สังคมพัฒนา สภาคณาจารย์แห่งประเทศไทย มีการจัดการประชุม สัมมนา โดยมีตัวแทนชาวบ้าน และตัวแทนของกลุ่มไปเข้าร่วม ทำให้มีการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์และนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐมากยิ่งขึ้น ระยะเวลาต่อมาชาวบ้านจึงมีการพัฒนาแบบแผนการจัดการทรัพยากรให้ก้าวหน้ามากขึ้นไปอีก เช่น มีการทำแผนที่ขอบเขตของหมู่บ้าน และการจัดสรรพื้นที่ใช้ประโยชน์ภายในชุมชน โดยปรับเอาแผนที่ทหารของรัฐอัตราส่วน 1:50000 มาใช้ มีการทำแบบจำลอง (model) แสดงขอบเขตของหมู่บ้านในลักษณะเดียวกัน และการทำแนวกันไฟของหมู่บ้านสมาชิกต่าง ๆ ให้เชื่อมต่อถึงกัน ซึ่งเป็นทั้งการเชื่อมขอบเขตทางกายภาพ และยังเป็นการเชื่อมโยงสัมพันธ์ภาพระหว่างชุมชนที่ประสบปัญหาเดียวกันให้แน่นแฟ้นขึ้นอีกด้วย

ในเวลาต่อมา “กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทอง” ได้ขยายเครือข่ายความร่วมมือไปยังหลายหมู่บ้านที่อยู่ในเขตป่าที่เชื่อมติดกัน มีการเลือกตั้งตัวแทนจากหมู่บ้านต่าง ๆ ให้ทำหน้าที่ในการติดต่อประสานงาน ปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงจอมทองมีสมาชิกประมาณ 5,500 คน อยู่ในพื้นที่ 3 ตำบล มี 10 หมู่บ้านหลัก 36 หย่อมบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติออบหลวง และอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ดังนี้

- ตำบลบ้านแปะ ได้แก่ หมู่ 12 บ้านขุนแปะ และหมู่ 14 บ้านบนนา
- ตำบลดอยแก้ว ได้แก่ หมู่ 4 บ้านห้วยมะนาว หมู่ 5 บ้านขุนแตะ หมู่ 8 บ้านห้วยส้มป่อย และหมู่ 9 บ้านห้วยขนุน

- ตำบลบ้านหลวง ได้แก่ หมู่ 5 บ้านห้วยปูลิง หมู่ 12 บ้านแม่ยะน้อย หมู่ 15 บ้านแม่ปอน และหมู่ 19 บ้านขุนยะ

กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงได้รับการสนับสนุนจาก IMPECT เรื่อยมา ขณะที่อาสาสมัครของกลุ่มซึ่งทำหน้าที่ประสานงานภายในหมู่บ้านสมาชิกมีฐานะเป็นอาสาสมัครของ IMPECT ด้วยการใกล้ชิดกับ IMPECT ชักนำให้กลุ่มฯ ได้รู้จักกับเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) ประมาณปี พ.ศ. 2539 ในฐานะองค์กรชาวบ้านที่ประสบปัญหาจากนโยบายการอนุรักษ์ของรัฐในลักษณะเดียวกัน ทางกลุ่มฯ ได้ส่งตัวแทนไปเข้าร่วมการประชุม และร่วมกิจกรรมอื่น ๆ กับ คกน. อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทองอยู่ในฐานะสมาชิกของ คกน. การเข้าร่วมกับ คกน. ได้เพิ่มประสบการณ์ในการเปิดเวทีเจรจาต่อรองกับข้าราชการประจำ และข้าราชการการเมืองระดับ ต่าง ๆ รวมทั้งการร่วมชุมนุมกับสมาชิกคนอื่นเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ทับที่อยู่อย่างเป็นรูปธรรม

การเข้าร่วมกับ คกน. ทำให้กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงจอมทองยกระดับการเคลื่อนไหว จากที่เคยเน้นการพัฒนาแบบแผนการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนและเครือข่าย เพื่อตั้งรับกับการถูกคุกคามจากชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทองและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในพื้นที่ และเน้นการฟื้นฟูทางวัฒนธรรมประเพณีตามแนวนโยบายของ IMPECT ปรับเปลี่ยนมาสู่การรับรู้ข้อมูลข่าวสารในระดับนโยบาย ให้ความสำคัญต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองและการรณรงค์ผลักดัน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางนโยบายเพิ่มขึ้น นับเป็นการเคลื่อนไหวจากภายในท้องถิ่น ยก ระดับไปสู่การเคลื่อนไหวในทางสาธารณะมากขึ้น ต่อกรณีปัญหาไฟฟ้าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ พ.ศ.2541 ทางกลุ่มฯ ได้ร่วมกับ คกน. ร้องเรียนขอความเป็นธรรมต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน คณะกรรมการเกษตร คณะกรรมการการปกครอง สภาผู้แทนราษฎร กรณีที่มีการปิดถนนทางขึ้นหมู่บ้านของพวกเขา แม้ว่าการร้องเรียนจะไม่ได้มีผลต่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่ก็เรียกร้อง แต่ระหว่างที่คณะกรรมการมาสำรวจข้อเท็จจริงก็ส่งผลให้มีสื่อมวลชนมาทำข่าว ซึ่งนับเป็นโอกาสในการเผยแพร่ปัญหาสู่สาธารณะชนได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

2) เครือข่ายสิ่งแวดล้อม

ท่ามกลางข้อกล่าวหานานัปการต่อกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะการระบุว่าชาวม้งเป็นตัวการสำคัญในการทำลายแหล่งต้นน้ำลำธาร และสภาพแวดล้อม จากการปลูกฝิ่น ปลูกพืชพาณิชย์ และการใช้สารเคมี ซึ่งนำไปสู่การอ้างความชอบธรรมที่จะอพยพชาวเขาออกจากถิ่นฐาน ทำให้

ชาวม้งจากหลายชุมชนในภาคเหนือคิดที่จะรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันหาทางออกต่อสถานการณ์ปัญหาที่เผชิญอยู่ โดยเริ่มจากการพูดคุยของกลุ่มผู้นำม้งในเดือนตุลาคม พ.ศ.2535 ที่จังหวัดเชียงราย จากนั้นในเดือนตุลาคม พ.ศ.2540 ได้มีเวทีประชุมผู้นำของชุมชนม้ง 14 หมู่บ้าน ในพื้นที่อำเภอจอมทอง อำเภอแม่แจ่ม และอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ และบางส่วนของจังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งประกอบด้วยบ้านปากกล้วย ขุนกลาง แม่ยะน้อย ขุนวาง ขุนแม่วาก ห้วยน้ำริน ห้วยเย็น แม่สะงะ ป่าไผ่ ห้วยหอย ห้วยน้ำจาง แม่สาใหม่ ป่าคา และโล๊ะโคะ ซึ่งที่ประชุมมีมติให้จัดตั้ง “กลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง” ขึ้น โดยมีพ่อหลวงเกิด พนากำเนิด นายหยั่ว ถนอมรุ่งเรือง นายบัวหนี่ แซ่วะ และผู้นำชาวม้งอีกหลายคนเป็นแกนนำร่วมก่อตั้ง ภายใต้การสนับสนุนอย่างใกล้ชิดของ IMPECT

นอกจากการมีเวทีในการประเมินสถานการณ์ปัญหา และระดมแนวทางการแก้ไขปัญหาแล้ว ในช่วงแรกกลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้งได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ต่าง ๆ เช่น การปลูกป่า และการบวชป่า โดยมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนภาพลักษณ์ของชาติพันธุ์ม้ง จากที่เคยถูกมองว่าเป็น “นักทำลาย” ให้กลายเป็น “นักอนุรักษ์” ต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์ไฟป่าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ในปี พ.ศ.2541 กลุ่มชาติพันธุ์ม้งในอำเภอจอมทอง คือ ม้งบ้านขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง และม้งบ้านปากกล้วย ตำบลแม่สอยถูกกล่าวหาทางสาธารณะอย่างรุนแรงว่าเป็นตัวการเผาป่า และถูกคุกคามอย่างหนักจากชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง ขณะที่ชาวม้งบนดอยปุยซึ่งทำสวนลั่นจี้ถูกคนเมืองพื้นราบกล่าวหาว่าใช้น้ำมาก ทำให้แหล่งน้ำธรรมชาติเหือดแห้ง สถานการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดเวทีประชุมชาวม้งจากหลายหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดใกล้เคียงในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2541 โดยมีกลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง 14 หมู่บ้านเดิมเป็นแกนนำในการจัดประชุม เวทีประชุมทำให้กลุ่มมีสมาชิกเพิ่มขึ้นอีกรวมเป็น 30 กว่าหมู่บ้าน จากหมู่บ้านในเขตดอยสุเทพ-ปุย และจากอำเภอแม่แจ่มตอนบน และอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

สถานการณ์ไฟป่าในปี พ.ศ.2541 ยังทำให้กลุ่มสิ่งแวดล้อมม้งรู้จักใกล้ชิดกับ คนคนมาก ขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากบ้านปากกล้วยเป็นสมาชิกของ คนคน. และเนื่องจาก คนคน. เป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากเหตุการณ์ไฟป่าในปีนั้นโดยเกี่ยวพันกับมติ ครม.17 และ 29 เมษายน พ.ศ.2540 คนคน. และกลุ่มสิ่งแวดล้อมม้งนำโดยพ่อหลวงเกิด พนากำเนิด จากบ้านขุนกลาง จึงร่วมกันเคลื่อนไหวในหลายรูปแบบเพื่อแก้ไขภาพลักษณ์ของชาวม้งและชาวเขาที่ถูกระบุว่าเป็นตัวการสำคัญของปัญหาไฟป่าและเพื่อยับยั้งไม่ให้มีการยกเลิกมติครม.วันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ. 2540 โดยการยื่นหนังสือถึงรัฐบาลผ่านผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ และแถลงข่าวต่อสื่อมวลชนปฏิเสธข้อ

กล่าวหาดังกล่าวยืนยันถึงความบริสุทธิ์และความเป็น "นักอนุรักษ์" ของพวกเขา ซึ่งได้ช่วยดูแลรักษาป่า และป้องกันไฟป่ามาโดยตลอด

แต่ในที่สุดการเคลื่อนไหวก็ไม่เป็นผล รัฐบาลได้ยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ. 2540 โดยมีมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2541 ขึ้นมาแทน ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงทั่วภาคเหนือถูกคุกคามอย่างหนัก เช่น วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2542 นายอำเภอเชียงกลาง จ.น่าน ประกาศให้ชาวมังบ้านกลางรื้อถอนสิ่งปลูกสร้าง ดันดินจี้ออกจากพื้นที่ภายใน 30 วัน หากฝ่าฝืนจะดำเนินการโดยเฉียบขาด วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ.2542 นายอำเภอเวียงแหง จ.เชียงใหม่ประกาศให้ชาวลีซูบ้านเลาจ จำนวน 15 คน ออกจากพื้นที่ทำกินภายใน 30 วัน มิฉะนั้นจะดำเนินการตามกฎหมาย (สมบัติและคณะ, 2542) ภายใต้แรงกดดันอย่างหนักนี้กลุ่มสิ่งแวดล้อมจึงเริ่มกำลังกันเหนียวแน่นขึ้นและขยายเครือข่ายออกไปจนครอบคลุมถึงพื้นที่ต่าง ๆ ที่ได้รับแรงกดดันดังกล่าวโดยมีข้อสรุปต่อแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกันใน 2 ระดับคือ

ระดับแรก ระดับชุมชน ชาวมังจะต้องพิสูจน์ตัวเองว่าสามารถอยู่กับป่า และดูแลรักษาป่าได้จริง โดยการจำกัดพื้นที่การเกษตรไม่ให้ขยายเพิ่มขึ้นกว่าเดิม ลดการใช้สารเคมี และพัฒนาระบบการเกษตรเชิงอนุรักษ์ รวมถึงการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีในการดูแลรักษาธรรมชาติกลับมาปฏิบัติในชุมชนและสืบทอดไปยังลูกหลาน

ระดับที่สอง ระดับนโยบาย เครือข่ายสิ่งแวดล้อมได้รวมตัวกับเครือข่ายชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น ปกาเกอญอ อาข่า ลานู ลีซู ฯลฯ ในนามของ "สมัชชาชนเผ่าแห่งประเทศไทย" ตั้งแต่กลางปี พ.ศ.2541 เพื่อร่วมกันรณรงค์และผลักดันในทางนโยบายให้มีการยอมรับในสิทธิของชาวเขา ในฐานะพลเมืองไทย และยอมรับสิทธิในการอยู่อาศัย ทำกิน และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเอง

ปัจจุบันกลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมมีสมาชิกจำนวน 32 หมู่บ้าน อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ กำแพงเพชร เชียงราย น่าน ลำปาง พะเยา และตาก รวมทั้งชุมชนมัง 3 หมู่บ้านในเขตอำเภอจอมทอง คือ บ้านขุนกลาง บ้านแม่ะน้อย ตำบลบ้านหลวง และบ้านปากกล้วย ตำบลแม่สอย กลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมอยู่ในฐานะองค์กรพันธมิตรของ คกก. ที่ร่วมกันเคลื่อนไหวทางการเมืองและรณรงค์ทางสาธารณะเพื่อเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากร ต่อกรณีปัญหาไฟป่าในปี พ.ศ.2541 ที่มังบ้านปาขุนกลาง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ถูกโจมตีอย่างหนัก พ่อหลวงเกิด พนากำเนิด ก็ได้นำกลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมเข้าร่วมต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรม โดยการยื่นหนังสือต่อผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อขอให้มีการตรวจสอบข้อเท็จจริงและ

หาตัวผู้เผาป่ามาลงโทษ โดยมี คน. และกลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทอง เป็นพันธมิตร ร่วมเคลื่อนไหว

จากกิจกรรมต่าง ๆ ของทั้งกลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทอง และกลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง สะท้อนว่าเครือข่ายฯ และองค์กรสนับสนุน ได้อาศัยความเป็นเครือข่ายหรือกลุ่มในการผนึกกำลังเพื่อตอบโต้กับกระบวนการกีดกันและแย่งชิงทรัพยากร และกระบวนการตอกย้ำอคติ ต่อ "ชาวเขา" โดยมีแนวทางการต่อสู้ที่สำคัญ 3 แนวทางด้วยกัน

แนวทางแรก เป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนในระบบนิเวศที่ติดต่อกัน ในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากร ตลอดจนพัฒนาแบบแผนการจัดการทรัพยากรร่วมกัน

แนวทางที่สอง เป็นการระดมพลังเพื่อร่วมกันรณรงค์ในทางสาธารณะและพัฒนายุทธวิธีในการสร้างความเข้าใจและการยอมรับในสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงในการอยู่อาศัย ดูแลรักษา และจัดการทรัพยากรภายในท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางนโยบาย โดยการออกกฎหมาย หรือนโยบายที่รองรับสิทธิดังกล่าว

และแนวทางที่สาม เป็นการผนึกกำลังประชาชนเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองทางการเมืองกับข้าราชการประจำและข้าราชการการเมือง ผ่านการเคลื่อนไหวทางการเมืองต่าง ๆ เช่น การยื่นหนังสือร้องเรียน การเปิดเวทีเจรจาต่อรอง และการชุมนุมกดดัน เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางนโยบายและกฎหมาย

การสร้างเครือข่ายในระดับพื้นที่ การประสานเครือข่ายในระดับภาค และการพัฒนาเครือข่ายในระดับชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง และปกากญอดังกล่าวข้างต้น นับว่าสามารถช่วยเพิ่มพลังการต่อรองในทางการเมืองให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ที่ด้อยอำนาจได้มากกว่าเดิม ดังเช่นการชุมนุมของชาวบ้านในนามของ เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ สมัชชาชนเผ่า และสมัชชาคนจน ในระหว่างวันที่ 25 เมษายน – 2 พฤษภาคม พ.ศ.2542 สามารถต่อรองให้รัฐบาลส่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์มาเป็นตัวแทนในการเจรจากับตัวแทนกลุ่มผู้ชุมนุม ขณะที่สื่อมวลชนต่าง ๆ ก็ได้ให้ความสนใจที่จะเผยแพร่ข่าวการชุมนุมในครั้งนั้นมากกว่าที่ผ่านมา ซึ่งหากเปรียบเทียบกับการร้องเรียนต่อรัฐของกลุ่มชนชายขอบเหล่านี้ในครั้งที่ผ่าน ๆ มาพบว่าไม่เคยได้รับความสนใจเท่าที่ควร

5.4.2 การสร้างอัตลักษณ์ของการเป็นผู้ดูแลรักษาป่า

นับแต่อดีตก่อนเกิดรัฐชาติสมัยใหม่ และการพัฒนาเพื่อความทันสมัยในช่วงปี 2500 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (ethnic identity) ของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูง มิได้เป็นประเด็นสำคัญเท่าใดนัก เพราะความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไม่รุนแรง และรัฐเองก็ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม แต่เมื่อกระบวนการสร้างชาติสมัยใหม่โดยยึดเอาชนชาติไทยและเขตแดนแผนที่ทางกายภาพเป็นหลัก กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ชายขอบในเชิงกายภาพและอำนาจเริ่มกลายเป็นปัญหาขึ้น อคติทางชาติพันธุ์ (Ethnocentrism) ที่ยึดเอาชนชาติไทยเป็นหลัก ได้ถูกผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ไปพร้อมกับนโยบายการกลืนกลายทางชาติพันธุ์ (Assimilation) ให้ผนวกเข้าเป็นวัฒนธรรมไทย

ตั้งแต่ช่วงที่รัฐเร่งใช้ทรัพยากรเพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น การสัมปทานไม้ การขยายพื้นที่ทางเกษตรเพื่อส่งออก กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ชายขอบ ที่มีระบบการผลิตเกษตรที่สูง เช่น ไร่หมุนเวียน ซึ่งแตกต่างไปจากระบบการผลิตเพื่อส่งออกตามที่รัฐต้องการ อีกทั้งยังอยู่ในพื้นที่ทรัพยากรป่าอันมีค่า และอยู่ติดเขตแดนประเทศสังคมนิยม รัฐเองโดยการสนับสนุนขององค์การระหว่างประเทศ และประเทศตะวันตก ได้มีส่วนร่วมในการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงให้เป็น "ชาวเขา" ผู้ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหา "ความยากจน" "ตัดไม้ทำลายป่า" "ปลูกฝิ่น ค้ายาเสพติด" "มีปัญหาคความมั่นคง" (ปิ่นแก้ว, 2541) และที่รุนแรงที่สุดคือ "ไม่ใช่คนไทย" อันเป็นการจัดวางให้เป็น "คนอื่น" ที่ไม่มีสิทธิความเป็นพลเมือง และสิทธิการใช้ทรัพยากรเท่า "คนไทย"

เมื่อความขัดแย้งเชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับประชาชน เอกชนกับชุมชนรุนแรงขึ้น อคติทางชาติพันธุ์ที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงยิ่งถูกตอกย้ำหนักหน่วงขึ้น กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงจำนวนมากได้เริ่มเห็นความจำเป็นของการต่อสู้ในเชิงสัญลักษณ์ เพื่อกำหนดตัวตนทางวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ เป็นการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมให้ตนเองมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้อื่น กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ได้เกิดขึ้นอย่างเข้มข้น ทั้งโดยการปรับระบบการจัดการทรัพยากรให้มีความเข้มแข็งและเป็นที่เข้าใจหรือยอมรับได้จากภายนอก เช่น การตั้งคณะกรรมการดูแลป่า ควบคุมไฟป่า การวางกฎระเบียบเป็นลายลักษณ์อักษร การใช้แผนที่กำหนดขอบเขตการใช้ทรัพยากร การศึกษาข้อมูลเพื่อนำไปเผยแพร่ภายนอกถึงบทบาทการรักษาป่า และการเผยแพร่ภูมิปัญญาชุมชน พิธีกรรม ความเชื่อในการจัดการป่าและไฟป่าที่มีความละเอียด เหมาะสมกับภูมินิเวศชุมชนมากกว่าการจัดการป่าและไฟป่าแบบรัฐ ภาพของ "ภูมิปัญญากะเหรี่ยงรักษาป่า" "กลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง" จึงนับเป็นผลผลิตของการต่อสู้ในเชิงอัตลักษณ์ เพื่อทำลายภาพลักษณ์ของชาวเขาที่รัฐยึดเยียดมา

นานกว่า 40 ปี โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการที่ได้ร่วมทำงานกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงให้การสนับสนุนการสร้างอัตลักษณ์ใหม่แก่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้

กระบวนการต่อสู้ทางอัตลักษณ์ดำเนินไปอย่างเข้มข้น เมื่อชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อม ล้อมจอมทอง มูลนิธิธรรมนาถ และหน่วยงานรัฐเองต่างก็พยายามตอกย้ำภาพลักษณ์ “ชาวเขา” ในฐานะความเป็นคนอื่น ไม่ใช่ชาวไทย เพื่อกีดกันการมีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างรุนแรง แสดงออกจากการเคลื่อนไหวต่าง ๆ เช่น การไม่ยอมรับกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ การปิดถนน การรื้อสำนักสงฆ์ การยึดพื้นที่ทำกินของม้งมาปลูกป่า เป็นต้น ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงก็พยายามสร้างอัตลักษณ์ของตนเองเพื่อมิให้รัฐและกลุ่มท้องถิ่นข้างล่างกำหนดความเป็นอื่นให้แก่ตนฝ่ายเดียว การชูเรื่องความเป็น “กลุ่มชาวบ้านรักษาป่า” “การมีสิทธิพลเมืองไทยตามรัฐธรรมนูญ” ล้วนเป็นแนวทางการผนวกตนเอง (Inclusion) สลายความเป็นอื่น ให้มีสิทธิพลเมืองไทยที่มีบทบาทในการปกป้องรักษาป่าเพื่อส่วนรวม สิทธิการใช้ทรัพยากร สิทธิการดำรงตัวตนอย่างมีศักดิ์ศรี เช่นเดียวกับคนทุกคนที่รัฐจะต้องรับรอง สนามการต่อสู้เชิงอัตลักษณ์จึงดำเนินไปอย่างเข้มข้น โดยที่รัฐเองก็ไม่สามารถควบคุมผูกขาดได้

5.4.2.1 การพัฒนาแบบแผนและเครื่องมือการจัดการทรัพยากร

นับตั้งแต่มีการรวมกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเป็นเครือข่ายในลักษณะต่าง ๆ แล้ว กิจกรรมพื้นฐานที่แต่ละกลุ่มได้ดำเนินการร่วมกันคือการพัฒนาแบบแผนการจัดการทรัพยากร ใน 3 ด้านสำคัญคือ ด้านแรก มีการกำหนดกฎระเบียบในการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ทั้งที่ปรับเปลี่ยนมาจากกฎระเบียบตามจารีตประเพณีดั้งเดิม และการกำหนดขึ้นใหม่ ด้านที่สอง การร่วมกันแบ่งสรรพื้นที่ภายในชุมชนให้ชัดเจนโดยจำแนกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ออกเป็นที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน ป่าใช้สอย และป่าอนุรักษ์ และด้านที่สาม การเลือกตั้งคณะกรรมการเพื่อให้ทำหน้าที่ควบคุมการจัดการทรัพยากรให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่ร่วมกันกำหนดขึ้นมา

การจัดการทรัพยากรในลักษณะนี้ เป็นรูปแบบพื้นฐานที่พบได้ทั่วไปในชุมชนหรือหมู่บ้านที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายใดเครือข่ายหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร การพัฒนารูปแบบดังกล่าวเกิดจากความพยายามในการสร้างรูปธรรมของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนท้องถิ่น เพื่อใช้ในการอธิบายต่อสาธารณะให้เข้าใจว่าชุมชนมีกลไกในการจัดการอย่างไร และกลไกเหล่านี้จะก่อให้เกิดความยั่งยืนต่อทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างไร กฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรและการจัดสรรพื้นที่การใช้ประโยชน์ได้แสดงให้เห็นว่าแม้ชุมชนจะมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร แต่ก็มี

ดูแลรักษา มีกฎระเบียบว่าพื้นที่ตรงไหน หรือทรัพยากรใดที่ใช้ประโยชน์ได้และห้ามใช้เพื่ออนุรักษ์เอาไว้ และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์นั้น พร้อมทั้งยังมีบทลงโทษต่อผู้ที่ฝ่าฝืนอย่างเคร่งครัด กล่าวได้ว่าองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทสำคัญในการร่วมพัฒนาและเผยแพร่รูปแบบการจัดการทรัพยากรดังกล่าว อันเป็นผลมาจากการรณรงค์เผยแพร่แนวคิด “ป่าชุมชน” ในปลายทศวรรษที่ 2520 ภายหลังจากการคัดค้านนโยบายการให้นายทุนสัมปทานทำไม้และเช่าพื้นที่ป่า นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมา และเมื่อเกิดรูปแบบพื้นฐานขึ้นองค์กรชาวบ้านเองก็มีการถ่ายทอดและเผยแพร่รูปแบบเหล่านั้นไปยังชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งนำไปสู่การร่วมมือกันเป็นเครือข่ายในเวลาต่อมา

ควบคู่ไปกับจำแนกพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ของชุมชน องค์กรชาวบ้านได้มีการปรับใช้แผนที่ทางทหารอัตราส่วน 1:50,000 ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐใช้ในการควบคุมทรัพยากรนำมาสร้างความหมายใหม่ให้กลายเป็นเครื่องมือที่ชุมชนใช้ในการอธิบายการจัดการทรัพยากรของตนเอง โดยการลากเส้นขอบเขตของชุมชนลงไปในพื้นที่ของรัฐ ระบายสีที่แตกต่างเพื่อกำหนดประเภทพื้นที่ต่าง ๆ ตามการใช้ประโยชน์ของชุมชน รวมทั้งขีดเส้นสีแดงซึ่งหมายถึงแนวกันไฟที่ชาวบ้านช่วยกันทำขึ้น ในชุมชนหลายแห่งพบว่าเส้นแนวกันไฟเป็นเส้นเดียวกันกับเส้นขอบเขตของชุมชน การที่ชาวบ้านปรับใช้แผนที่เพื่อการต่อสู้กับแผนที่ของรัฐ (counter-mapping) นับว่าเป็นการทำหายความรู้ที่ครอบงำชาวบ้านและความรู้ที่ครอบงำสังคมเกี่ยวกับการแบ่งเขตพื้นที่โดยมีเป้าหมายเพื่อบันทึกประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history) ความรู้พื้นบ้านและความเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวของหมู่บ้าน (village dynamic) ที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากร (Peluso 1995)

5.4.2.2 การพัฒนากิจกรรมในการดูแลรักษาป่า

การต่อสู้ของชุมชนในเขตป่าภาคเหนือ ท่ามกลางการเผชิญกับแรงกดดันอันเนื่องมาจากนโยบายการอนุรักษ์ นอกเหนือจากการรวมกลุ่ม การพัฒนากฎระเบียบในการจัดการทรัพยากร และการเคลื่อนไหวทางการเมืองแล้ว การรณรงค์ต่อสาธารณะนับว่าเป็นยุทธวิธีที่โดดเด่นอีกด้านหนึ่ง โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของคนในสังคม เป็นการสร้างความตระหนักและการยอมรับถึงบทบาทของการเป็น “ผู้อนุรักษ์” ของชุมชนบนพื้นที่สูง และเป็นการตอบโต้กับการถูกกล่าวหาจากรัฐและสาธารณะที่ว่าชุมชนในท้องถิ่นเป็นตัวการสำคัญของการทำลายทรัพยากร กิจกรรมเชิงบวกหลากหลายรูปแบบถูกพัฒนาขึ้น โดยปรับประยุกต์ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมมาใช้ในการสื่อความหมายและความเข้าใจต่อแบบแผนการจัดการ

ทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมประเพณีนั้น ในด้านหนึ่งเป็นการแสดงออกเพื่อสื่อให้เห็นว่าแบบแผนการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นมีอยู่จริง และมีความผูกพันกับชาวบ้านอย่างลึกซึ้งถึงในระดับจิตวิญญาณ ขณะเดียวกันวัฒนธรรมประเพณีที่แสดงออกมายังสะท้อนถึง “ความเก่าแก่ดั้งเดิม” ซึ่งแสดงนัยของการสืบต่อเผ่าพันธุ์ของกลุ่มชนมาหลายชั่วอายุคน เป็นการอ้างสิทธิดั้งเดิมของบรรพบุรุษ (ancestral rights) สิทธิในที่ดินอันเป็นถิ่นเกิด (birth right) และสิทธิในเขตแดนซึ่งมีอยู่ในความทรงจำ (landscape of memory) ของกลุ่มชน (Moore, 1996) ซึ่งมีมาก่อนสิทธิตามกฎหมายของรัฐที่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การอ้างสิทธิของชุมชนจึงมีเป้าหมายในการแสดงความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อตอบโต้กับการอ้างสิทธิตามกฎหมายของรัฐที่เกิดขึ้นทีหลัง กิจกรรมตัวอย่างที่โดดเด่น 3 กิจกรรม ได้แก่

1) โครงการบวชป่า 50 ล้านต้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติ

กิจกรรมบวชป่า ภายใต้ “โครงการบวชป่าชุมชน 50 ล้านต้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์เป็นปีที่ 50 ” โดยเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ร่วมกับองค์กรภาครัฐ และภาคเอกชนหลายองค์กร นับเป็นกิจกรรมเริ่มแรกในการเปิดพื้นที่ทางสังคมเพื่อนำเสนอ “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาป่า” โดยมีการเปิดตัวโครงการอย่างยิ่งใหญ่ในป่าชุมชนบ้านแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 5-6 มิถุนายน พ.ศ.2539 และยังมี การจัดนิทรรศการการบวชป่า ซึ่งจำลองการประกอบพิธีกรรมจริง ๆ ไปจัด ณ บริเวณท้องสนามหลวง กรุงเทพมหานคร โดยมีสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โปรดเกล้าฯ มาเป็นประธานในพิธี จากนั้นแต่ละชุมชนที่เข้าร่วมโครงการก็ได้จัดกิจกรรมบวชป่าในพื้นที่ป่าชุมชนของตนเองด้วยรูปแบบที่หลากหลายกันไป บางแห่งมีการเลี้ยงเพลพระสงฆ์ตามประเพณีทางพุทธศาสนา ก่อนที่จะร่วมกันนำผ้าเหลืองไปผูกตามต้นไม้ บางแห่งมีบาทหลวงมาเป็นผู้ประกอบพิธีตามคริสตศาสนา ใช้ไม้กางเขนติดตามต้นไม้เป็นสัญลักษณ์แทนผ้าเหลือง หรือบางแห่งมีทั้งพิธีทางพุทธและคริสต์ร่วมกัน บางแห่งมีพิธีเลี้ยงผีตามความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชาวปกากญอปรับประยุกต์พิธีหล่อป่า ชาวลานู ประยุกต์พิธีสะปี้คี่ ซึ่งต่างมีความหมายถึงการเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขา มาผสมกับการบวชป่า

กิจกรรมบวชป่าทั้งในงานเปิดตัวครั้งแรก และการบวชป่าในระดับชุมชนที่เกิดขึ้นกว่าร้อยครั้งในร้อยชุมชน ได้เชิญชวนสื่อมวลชน กลุ่มชนชั้นกลาง นักอนุรักษ์ ข้าราชการ และหน่วยงาน

ต่าง ๆ สลับผลัดเปลี่ยนกันมาเข้าร่วมอย่างมากมายโดยการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน กิจกรรมบวชป่าจึงนับเป็นการดึงกลุ่มชนชั้นกลางในเมืองให้หันมาสนใจการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น เป็นการเปิดภาพให้ชุมชนท้องถิ่นได้ปรากฏตัวตนมีตำแหน่งแห่งที่ในการรับรู้ของสังคม ช่วยสานความเข้าใจและสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรชาวบ้านด้วยกันเอง และระหว่างองค์กรชาวบ้านกับหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน ทั้งในท้องถิ่นและส่วนกลาง นอกจากนี้การบวชป่ายังมีนัยของการต่อต้านนโยบายการปลูกป่าของรัฐ ซึ่งถูกวิจารณ์มาตลอดว่าไม่ประสบความสำเร็จ แต่ยิ่งสร้างปัญหาความขัดแย้งจากการที่รัฐพยายามจะยึดพื้นที่ ของชุมชนไปปลูกป่า ภาพสะท้อนของการบวชป่าเผยให้เห็นว่าการฟื้นฟูป่าจะเป็นจริงได้ต้องอาศัยความร่วมมือของชุมชนในการจัดการป่าบนฐานภูมิปัญญาและระบบนิเวศแต่ละท้องถิ่น กิจกรรมการบวชป่าจึงมีนัยยะแห่งการทำทายต่ออำนาจรัฐ นอกเหนือไปจากการแสดงกิจกรรม “อนุรักษ์” ที่ปรากฏในภายนอก

ตลอดระยะเวลา 4 ปี (พ.ศ. 2539 - 2542) โครงการบวชป่าได้ถูกใช้ในการผลิตซ้ำ และขยายผลไปยังชุมชนต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือ ตลอดจนภาคอีสาน และภาคใต้ จวบจนปัจจุบันแม้ว่าจะมีการบวชป่าครั้งที่ 50 ล้านไปแล้วในวันที่ 18-19 กุมภาพันธ์ 2542 ณ บ้านหนองเต่า ตำบลแม่วีน กิ่งอำเภอแม่อาย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งนับเป็นการปิดโครงการฯ แต่ชุมชนในเขตป่าหลายแห่งยังคงจัดกิจกรรมบวชป่ากันอย่างต่อเนื่อง

2) โครงการทำแนวกันไฟ

โครงการทำแนวกันไฟเป็นอีกโครงการหนึ่งที่เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือได้พัฒนาขึ้นมาให้ทำหน้าที่ในการรณรงค์สาธารณะเพื่อสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาป่าของชุมชนท้องถิ่น แม้ว่าชุมชนในเขตป่าหลายแห่งจะมีการทำแนวกันไฟภายในชุมชนมาหลายปีแล้ว แต่ความโดดเด่นของการทำแนวกันไฟในระยะหลัง คือการเปิดภาพกิจกรรมออกสู่สาธารณะ และการสร้างความร่วมมือกันทำแนวกันไฟระหว่างหลายชุมชนที่มีผืนป่าติดต่อกัน ตลอดจนการเชิญชวนกลุ่มคนต่าง ๆ มาเข้าร่วมกิจกรรม คล้ายกับกิจกรรมการบวชป่า และภายหลังจากเกิดสถานการณ์ไฟป่าเมื่อต้นปี พ.ศ. 2541 ชุมชนในเขตป่าหลายแห่งในเขตภาคเหนือ ก็ได้ดำเนินโครงการแนวกันไฟขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น สมาชิกของ คคน. ในลุ่มน้ำแม่อาย และลุ่มน้ำแม่ขาน ในเขตอำเภอแม่อาย และอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ร่วมกันจัดทำโครงการแนวกันไฟ 300 กิโลเมตร เชื่อมต่อระหว่างเขตป่าของ 2 ลุ่มน้ำ รวมทั้งการจัดพิธีหล่อหมโต ในอำเภอจอมทอง 2 ครั้ง ดังต่อไปนี้

- การทำแนวกันไฟ และพิธี หลือเหมโต ลุ่มน้ำแม่ปอน

โครงการทำแนวกันไฟและพิธีหลือเหมโตลุ่มน้ำแม่ปอน เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากกรณีไฟป่าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ในปี พ.ศ.2541 ซึ่งทำให้ชุมชนในลุ่มน้ำแม่ปอนที่เคยมีความสัมพันธ์อันดีเกิดความบาดหมางกัน ผู้นำของปกากญอบ้านแม่ปอน และคนเมืองบ้านปะ จึงได้สร้างกิจกรรมเพื่อกระชับความสัมพันธ์และเป็นการสร้างความร่วมมือกันในการป้องกันไฟป่า โดยการจัดกิจกรรมการทำแนวกันไฟในเขตป่าที่ได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ในระหว่างวันที่ 18-19 มกราคม พ.ศ.2542 วันแรกชาวบ้านที่มาทำแนวกันไฟมีจำนวนประมาณ 80 คน เป็นคนเมืองจากบ้านปะ และบ้านตาดมีน และปกากญอบ้านแม่ปอน ในตำบลบ้านหลวง ตำแหน่งที่ทำแนวกันไฟคือบริเวณไหล่ดอยหัวเสือด้านทิศเหนือของหมู่บ้านแม่ปอน ถึงบริเวณกิวหวาย ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดน้ำแม่ปอนที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ทั้งการอุปโภคบริโภค และใช้ทำการเกษตร เป็นบริเวณที่มีสภาพแห้งแล้งมากในฤดูร้อน เพราะพืชพรรณส่วนใหญ่เป็นไม้ผลัดใบ พื้นดินส่วนใหญ่เป็นกรวด หิน ขนาดใหญ่ ชาวบ้านทำแนวกันไฟโดยการกวาดใบไม้ให้เป็นแนวเตียนกว้างประมาณ 3-4 เมตร ตลอดระยะทาง 7 กิโลเมตร บางบริเวณที่มีเศษหญ้าแห้งอยู่มากก็จะใช้วิธีการเผา แล้วเอาไม้กวาด หรือกิ่งไม้ตบ หรือเหยียบเพื่อดับไฟ

ชาวบ้านที่ร่วมทำแนวกันไฟหลายคนเปิดเผยว่า พวกเขาไม่ได้หวังว่าแนวกันไฟที่ทำขึ้นนี้จะช่วยป้องกันไฟป่าได้จริง ๆ แต่พวกเขาคิดว่าการทำกิจกรรมร่วมกันในครั้งนี้เป็นโอกาสให้ชาวบ้านได้ปรับความเข้าใจซึ่งกันและกัน และลดปัญหาการเผาป่าเพื่อกลั่นแกล้งกัน นอกจากนี้ยังหวังว่าความเหนียวแน่นของชาวบ้านที่มาพร้อมกันทำแนวกันไฟ จะช่วยทำให้ผู้ที่ลักลอบเผาป่าไม่ว่าจะมาร่วมหรือไม่ได้มาร่วมก็ตามได้เกิดความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ ละอายใจ และเลิกเผาป่าได้ในที่สุด

“ที่ผ่านมามีปัญหาไฟป่ามาก เพราะคนบนดอยกับคนพื้นราบไม่เข้าใจกัน อาจมีการแกล้งกัน ถ้าเข้าใจกันจะแก้ปัญหาได้ อย่างป็นี้นคนพื้นราบกับคนบนดอยร่วมกันคิดว่าไฟป่าอาจจะน้อยลง” (สะคี ธาราคูณากร สมาชิกอบต.บ้านแม่ปอน)

“ต่อไปถ้าเกิดไฟป่าจะเรียกชาวบ้านมาดับ ให้พ่อหลวง ผู้ช่วยประสานงานกันต่อไปคนที่เผาป่าก็คงไม่ทำแล้ว เพราะชาวบ้านเราทุกซึก” (นายสีมา พูฝอยตีบ ผู้ช่วยรักษาความสงบบ้านปะ)

แม้เจตนารมณ์ที่เปิดเผยสู่คนภายนอกในการทำแนวกันไฟร่วมกันระหว่างชาวบ้านหลายหมู่บ้านจะเป็นการกระชับความสัมพันธ์ แต่ลึก ๆ แล้วกลับพบว่าแนวกันไฟที่ทำขึ้นมาอาจถูกใช้เป็นเครื่องมือในการโยนความผิด หรือกลั่นแกล้งกัน ดังสะท้อนจากการเลือกทำแนวกันไฟบริเวณกลางสันดอย ซึ่งถือว่าเป็นเขตแดนระหว่างหมู่บ้านชาวพื้นราบกับหมู่บ้านชาวเขา จะช่วยทำให้สันนิษฐานได้ว่าชาวพื้นราบหรือชาวเขากันแน่ที่เผาป่า โดยดูจากบริเวณป่าที่เป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดไฟซึ่งมีแนวกันไฟเป็นเส้นแบ่งเขต ดังที่พ่อหลวงธงชัย นันติแสง จากบ้านตาดมื่น หมู่ที่ 16 ซึ่งมาร่วมทำแนวกันไฟได้เปิดเผยว่า “ทำแนวกันไฟอย่างนี้จะได้รู้ว่าไฟป่าเกิดมาจากไหนเกิดจากบ้านดอย หรือบ้านลุ่ม จะได้ไปดับทัน...ความจริงถ้าจะแกล้งกันง่ายนิดเดียว แนวกันไฟมันไม่กว้างมาก เดินข้ามไปจุดไฟอีกฟากหนึ่งก็ได้แล้ว”

การทำแนวกันไฟในวันที่สอง ชาวบ้านเลือกพื้นที่บริเวณดอยห่างผิ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าไผ่ ที่มีใบไผ่แห้งร่วงหล่นอยู่เป็นจำนวนมาก ผู้ที่มาร่วมทำแนวกันไฟส่วนใหญ่เป็นชาวปกากญอ ซึ่งมีทั้งผู้หญิง และผู้ชาย มีทั้งคนที่ทำแนวกันไฟเมื่อวานนี้แล้ว และคนที่ยังไม่ได้ทำ คนเมืองนั้นมีจำนวนลดน้อยลงมาก เนื่องจากคนเมืองไม่ค่อยได้เข้ามาใช้ประโยชน์ในป่าบริเวณนี้มากนัก ชาวบ้านเริ่มต้นการทำแนวกันไฟด้วยการตัดเอาไม้ไผ่มาสานทำไม้กวาดมีลักษณะคล้ายคราด แล้วจึงนำไปกวาดใบไม้เป็นทาง จนกระทั่งเวลาใกล้เที่ยงชาวบ้านที่มาทำแนวกันไฟทั้งหมดได้ร่วมกันประกอบพิธี “หลือเหมโต” ซึ่งประยุกต์มาจากพิธี “หลือเหม” หรือพิธีเลี้ยงผีไฟ ที่ชาวปกากญอทำในไร่ข้าวหลังจากที่ข้าวเริ่มแทงยอดได้ 3 คืบ เป็นการแสดงความขอบคุณต่อเจ้าแห่งไฟที่ช่วยทำให้ข้าวงอกงาม และวิงวอนให้ไฟช่วยคุ้มครองดูแล ไม่เผาผลาญ หรือทำให้เกิดความร้อนต่อพืชผลชีวิต สัตว์เลี้ยง และเพื่อนบ้าน ส่วนพิธี “หลือเหมโต” นั้นจัดขึ้นปีนี้เป็นปีแรก และนับเป็นชุมชนแห่งแรกที่จัดพิธีขึ้น “หลือ” หมายถึงการเช่นสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ “เหม” หมายถึงไฟ “โต” หมายถึงแนวกันไฟ “หลือเหมโต” จึงแปลตรงตัวได้ว่า “การเลี้ยงผีแนวกันไฟ” มีเป้าหมายเพื่อบวงสรวงวิงวอนให้เจ้าแห่งไฟช่วยคุ้มครองป้องกันไฟป่า และลงโทษผู้ที่เผาทำลายป่าให้เสียหาย พื้นที่ที่เลือกใช้ทำพิธีนอกจากจะเป็นพื้นที่ค่อนข้างโล่งเตียนแล้ว ยังเป็นบริเวณรอยต่อระหว่างเขตป่าของบ้านแม่ปอนนอก และบ้านปะ สุริยา ศรีประเสริฐ และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนิรันดร์ มณีไพโรจน์ จากบ้านแม่ปอน บอกเหตุผลว่าเลือกพื้นที่ตรงนี้เพื่อให้คนพื้นราบที่เข้ามาหากินในป่ามีความเกรงกลัวไม่กล้าเผาป่า “อาศัยแต่ชาวบ้านพูด คนห้ามกันเองแล้วไม่ฟัง ก็ต้องอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์เข้ามาช่วยผีจะช่วยคุ้มครองป่าได้”

ความจริงแล้วชาวปกากญอบ้านแม่ปอนนอก ทั้งหมดนั้นนับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งตามกฎหมายเกณฑ์ทางศาสนานั้นจะห้ามการนับถือผี แต่ข้อห้ามทางศาสนาควบคุมได้เพียงพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น เพราะชาวปกากญอบ้านแม่ปอนนอกหลายคนยังคงเชื่อถือต่ออำนาจของผีในฐานะที่เป็นจิตวิญญาณของธรรมชาติ แม้ว่าพวกเขาจะไม่สามารถประกอบพิธีกรรมด้วยตนเองได้ แต่ก็ได้เชิญ *พระตือบือ* ซึ่งเป็น *ฮีไซ* หรือผู้นำทางพิธีกรรมจากบ้านสันดินแดงมาเป็นผู้ทำพิธี และชาวบ้านทุกคนก็พนมมืออยู่ตลอดเวลาที่พระตือบือสวดวิงวอนต่อผี ซึ่งผู้ช่วยฯนิรันดร์ได้อธิบายว่า “พิธีนี้ดี ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดูแลรักษาป่า ช่วยคุ้มครองชาวบ้าน คุ้มครองชาวคริสต์ด้วย คนที่ไม่ได้นับถือผีมาร่วมในพิธีนี้ก็ไม่มีความผิด”

ลำดับขั้นตอนการประกอบพิธี *หลือเหมโต* คล้ายกับการเลี้ยงผีตามประเพณีปกากญอ โดยทั่วไป คือเริ่มจากการสร้างหอผี อัญเชิญวิญญาณศักดิ์สิทธิ์มาสถิตย์ ใช้เหล้าขาว และมาไก่ 1 คู่ เพื่อเอาเลือดและเนื้อไก่ที่ต้มแล้วเช่นวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก่อนที่จะนำเนื้อที่เหลือมาแบ่งปันให้แก่ผู้ร่วมพิธีได้บริโภคร่วมกัน ขณะที่ประกอบพิธี *หลือเหมโต* นั้น ปรากฏว่าไม่มีคนเมืองมาร่วม แต่ภายหลังเมื่อคนเมืองบ้านปะทราบว่ามีการทำพิธีดังกล่าวขึ้นก็รู้สึกไม่พอใจอย่างมาก เพราะเกรงว่าหากมีผู้เข้าไปในป่าละแวกนั้นอีกจะถูกผีป่าดลบันดาลให้มีอันเป็นไปตามคำขอของปกากญอ (พ่อหลวงรัตน์ อุตตะมะ, สัมภาษณ์) ภายหลังเมื่อชาวปกากญอทราบถึงความไม่พอใจดังกล่าว จึงส่งตัวแทนไปอธิบายว่าพวกเขาขอให้ผีสิงโทษเฉพาะผู้ที่เผาป่า ไม่เกี่ยวกับการเก็บหาของกินจากป่า ความไม่พอใจของคนเมืองจึงคลี่คลายลง ปรากฏการณ์นี้ได้สะท้อนว่าความเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาตินั้นฝังแน่นอยู่ในจิตสำนึกของชาวบ้านโดยไม่แบ่งแยกชาติพันธุ์ ผีจึงเป็นเสมือนกลไกทางจารีตของชุมชนที่ได้รับการเคารพจากชาวบ้านอย่างเคร่งครัด

นอกเหนือไปจากการทำแนวกันไฟอันเป็นกิจกรรมในการดูแลรักษาป่าร่วมกันระหว่างคนเมืองกับปกากญอแล้ว ชาวปกากญอบ้านแม่ปอนซึ่งมีกลไกในการจัดการและดูแลรักษาป่าของตนเองอยู่แล้ว ยังได้ชักชวนชาวบ้านปะให้สร้างกลไกร่วมระหว่างชุมชนในการดูแลป่าและป้องกันไฟป่า รวมถึงการกำหนดวาระที่แน่นอนในการดำเนินกิจกรรมดูแลรักษาป่าอื่น ๆ ซึ่งในปัจจุบันชุมชนบ้านปะยังไม่ได้มีกลไกดังกล่าว แต่ได้อาศัยกลไกการปกครองที่มีอยู่ คือ การมีผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกสภาตำบล ทำหน้าที่ในการดูแลความสงบเรียบร้อยด้านต่าง ๆ ภายในชุมชน แต่ชาวบ้านปะได้ปฏิเสธ โดยอ้างว่าไม่มีกฎหมายและเจ้าหน้าที่บ้านเมืองซึ่งเพียงพอลอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงชาวบ้านได้ละเมิดกฎหมายที่มีอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นด้วยการเก็บหาของป่า ล่าสัตว์ ตัดไม้ ฯลฯ การปฏิเสธการสร้างกลไกร่วมจึงน่าจะเป็นเพราะชาวบ้านไม่ต้องการให้มีกลไกในการ

ควบคุมการจัดการทรัพยากรระหว่างกัน ซึ่งจะเป็นการควบคุมที่ใกล้ชิดและเข้มงวดยิ่งกว่ากฎหมายของรัฐ

ดังนั้น จึงพบว่าภายใต้อำนาจการควบคุมทรัพยากรของรัฐ ชาวบ้านแม่ปอนเป็นตัวอย่างหนึ่งของชุมชนที่ตระหนักถึงสิทธิในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรของตนเอง และพยายามอ้างสิทธิผ่านการตั้งกฎระเบียบของตนเอง เพื่อนำไปสู่การเรียกร้องให้มีกฎหมายรับรองสิทธินั้น โดยปฏิเสธอำนาจรัฐในการการควบคุมการใช้ทรัพยากรของชาวบ้าน ขณะที่ชาวบ้านปะ เป็นตัวอย่างของชุมชนที่ยังยอมรับอำนาจของรัฐ แม้จะมีปฏิกิริยาต่อต้านแข็งขันอยู่บ้าง แต่ก็มิได้ปฏิเสธไปทั้งหมด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าโดยความเป็นจริงแล้ว ชาวบ้านปะเห็นว่ากฎระเบียบของชุมชนหรือกฎระเบียบร่วมกันระหว่างชุมชนที่จะตั้งขึ้นมา จะทำให้เกิดการควบคุมตรวจสอบระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองอย่างใกล้ชิด มากกว่าการใช้กลไกของรัฐที่มีเจ้าหน้าที่น้อย และควบคุมไม่ทั่วถึง

- โครงการหลิโหมโต เลี้ยงผีไฟเฉลิมพระเกียรติ โดยกลุ่มอนุรักษ์พื้นที่สูงจอมทอง

ภายหลังจากการทำพิธี หลิโหมโต ในบ้านแม่ปอนแล้ว แนวคิดในการทำพิธีหลิโหมโต ยังถูกผลิตซ้ำและขยายผลไปยังชุมชนปกากญอในพื้นที่สูงแห่งอื่น ๆ สำหรับในเขตอำเภอจอมทอง กลุ่มอนุรักษ์พื้นที่สูงอำเภอจอมทอง ร่วมกับเครือข่ายสิ่งแวดล้อมได้ร่วมกันจัดทำโครงการ “พิธีหลิโหมโต เลี้ยงผีไฟเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ขึ้นในระหว่างวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2542 ณ บริเวณแนวกันไฟบ้านน้ำบ่อแช หมู่ที่ 8 ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ การดำเนินโครงการนี้นับว่าเป็นความพยายามในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในอำเภอจอมทองในฐานะ “ผู้อนุรักษ์” เพื่อลบภาพ “ชาวเขาเผาป่า” ที่ถูกประโคมผ่านสื่อสาธารณะในปีที่ผ่านมา เจตนารมณ์ดังกล่าวนี้สะท้อนอย่างเด่นชัดในหลักการและเหตุผลของตัวโครงการที่เขียนไว้ว่า

“...ระยะเวลา 6 ปีที่ผ่านมาในพื้นที่ป่าชุมชนของกลุ่มอนุรักษ์พื้นที่สูงอำเภอจอมทองได้รับการปกป้องป่าจากไฟป่าด้วยการทำแนวกันไฟ แต่พบว่าบางจุดบางพื้นที่ระหว่างรอยเชื่อมของแนวกันไฟจะถูกไฟไหม้ทำให้ชาวบ้านในเขตรับผิดชอบต้องระดมกำลังเพื่อดับไฟ ทำให้เสียเวลา เสียทรัพยากร กำลังทรัพย์ และทำให้เสียชื่อเสียง บุคคลดังกล่าวอาจเป็นคนภายนอกหรือภายใน มีเจตนาถ่มแกล้ง หรือเกิดจากความประมาทก็ไม่ทราบแน่ชัด แต่ผลที่เกิดขึ้นทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากร ต่อองค์การชุมชน นับว่า

เป็นการทำลายความชอบธรรมของคนส่วนใหญ่...” (กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงจอมทอง, 2542)

การดำเนินกิจกรรมทำแนวกันไฟในครั้งนี้มีลักษณะคล้ายกับกิจกรรมการบวชป่า คือเน้นให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มคนหลายฝ่าย ได้แก่ ชาวปกากญอในพื้นที่กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูง 10 หมู่บ้าน ชาวแม่บ้านปากกล้วย อบต.ดอยแก้ว ประชาสงเคราะห์อำเภอ หน่วยจัดการต้นน้ำแม่เม็ง อุทยานแห่งชาติออบหลวง โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สวนป่าสิริกิตติ คณะครูและนักเรียนโรงเรียนบ้านห้วยส้มป่อย และบ้านขุนแตะ รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนหลายองค์กร อย่างไรก็ตาม การจัดงานที่บ้านน้ำบ่อแช่เป็นเพียงการเปิดภาพโครงการออกสู่สาธารณะ ขณะที่หมู่บ้านสมาชิกของกลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูง และชุมชนมั่งในอำเภอจอมทองได้ทยอยทำแนวกันไฟในเขตป่าชุมชนของตนมาตั้งแต่ต้นเดือนมกราคม ปี พ.ศ. 2542 แล้ว ซึ่งหากทุกชุมชนที่เข้าร่วมโครงการทำแนวกันไฟเสร็จสิ้นจะเป็นแนวกันไฟต่อเนื่องกันยาวประมาณ 101 กิโลเมตร ล้อมรอบพื้นที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน และป่าชุมชนของกลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทองทั้งหมดประมาณ 140,950 ไร่ (กลุ่มอนุรักษ์บนพื้นที่สูงอำเภอจอมทอง, 2542) โครงการทำแนวกันไฟครั้งนี้จึงเท่ากับเป็นการเชื่อมต่อเขตแดนทางภูมิศาสตร์ระหว่างพื้นที่ของสมาชิกกลุ่ม ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างความรู้สึกเป็นปึกแผ่น หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงอีกด้วย

กิจกรรมการทำแนวกันไฟนับเป็นการประกาศเขตแดนของชุมชนต่อสาธารณะ ขณะที่แนวกันไฟทำหน้าที่เป็นเขตแดนของชุมชน เป็นการอ้างสิทธิของกฎแห่งจารีตประเพณีซ้อนทับลงไปบนสิทธิตามกฎหมายของรัฐอีกทีหนึ่ง บริเวณที่จะทำแนวกันไฟของชุมชนบนพื้นที่สูงทุกแห่งกำหนดขึ้นจากการปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชน เป็นขอบเขตรอบพื้นที่ที่สมาชิกได้ใช้ประโยชน์ทั้งการตั้งบ้านเรือน เป็นที่ทำกิน ป่าใช้สอย และป่าต้นน้ำลำธาร สมาชิกในชุมชนยังมีพันธะสัญญาว่ากันว่าจะต้องช่วยกันดูแลทรัพยากรภายในอาณาบริเวณนั้นให้ได้ ขณะเดียวกันแผนที่ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐใช้ในการควบคุมทรัพยากร ยังถูกชาวบ้านนำมาปรับใช้ให้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการประกาศเขตแดนดังกล่าว เส้นแนวกันไฟของชุมชนถูกลากไปบนแผนที่ เช่นเดียวกับที่ได้กำหนดประเภทพื้นที่ต่าง ๆ ตามการใช้ประโยชน์ของชุมชนลงไปแผนที่จึงกลายเป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านสามารถช่วงชิงนำมาใช้เพื่อเพิ่มพื้นที่ทางการเมืองและภาษาในการต่อรองกับรัฐและข้าราชการ (ปิ่นแก้ว, 2542)

3) พิธีดงเซ็งของม้งแม่ยะน้อย

สำหรับชาวม้งบ้านแม่ยะน้อย ได้มีการทำแนวกันไฟเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามการทำแนวกันไฟนั้นเป็นกิจกรรมที่ทำเป็นประจำทุกปีอยู่แล้วโดยมิได้มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมแต่อย่างใด แต่พิธีกรรมอย่างหนึ่งของชาวม้งที่เพิ่งถูกรื้อฟื้นขึ้นในปี พ.ศ.2542 คือพิธี “ดงเซ็ง” โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อสร้างการยอมรับในความเป็น “นักอนุรักษ์” ของพวกเขา ทั้งนี้ แนวความคิดในการรื้อฟื้นวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวม้ง เกิดขึ้นภายหลังจากการเข้าร่วมกับเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง ซึ่งได้มีการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ แล้วพบว่า การรับแรงกดดันรอบด้านจากการพัฒนากระแสหลัก ทำให้ระบบการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมตามจารีตประเพณีดั้งเดิมของชุมชนอ่อนแอลงเรื่อย ๆ ผนวกกับการถูกแรงกดดันจากนโยบายการอนุรักษ์เพิ่มเข้ามาในช่วงหลัง ชาวม้งจึงต้องพิสูจน์ตัวเองว่าสามารถที่จะดำรงชุมชนอยู่ได้ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติภายในท้องถิ่น

การฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอนุรักษ์ป่าโดยใช้พิธี “ดงเซ็ง” ของเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้งนั้นเริ่มขึ้นครั้งแรกที่บ้านขุนแม่จาง อำเภอแม่อิง จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ.2539 ตามด้วยบ้านป่าไผ่ในปี พ.ศ.2540 และบ้านแม่สาใหม่ในปีเดียวกัน ก่อนที่บ้านแม่ยะน้อยจะเริ่มฟื้นฟูพิธีนี้ขึ้น การทำ ดงเซ็ง ที่บ้านแม่สาใหม่ในปี พ.ศ.2540 นับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการผสมผสานพิธีดั้งเดิมของชาวม้งเข้ากับการบวชป่าภายใต้โครงการบวชป่า 50 ล้านต้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสที่ทรงครองราชย์เป็นปีที่ 50 โดยเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ร่วมกับ องค์กรภาครัฐ และเอกชนหลายองค์กร

ชาวม้งแม่ยะน้อยจัดพิธี ดงเซ็ง ขึ้นในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2542 โดยก่อนหน้าวันที่จะประกอบพิธีนั้น พ่อหลวงบ้านแม่ยะน้อยได้ไปศึกษาวิธีการประกอบพิธีจาก บละท้อ ซึ่งเป็น จี๋เม่ง หรือผู้ทำพิธีของบ้านแม่สาใหม่ อำเภอแม่อิง จังหวัดเชียงใหม่ และได้เชิญ บละท้อ มาเป็นผู้ประกอบพิธีให้แก่ชาวบ้านแม่ยะน้อยเป็นครั้งแรก ขั้นตอนการประกอบพิธีเริ่มจากการเลือกพื้นที่ที่มีป่าสมบูรณ์มีต้นไม้ใหญ่ที่มีลักษณะดี รูปทรงสวยงาม ยอดไม้หัก ลำต้นไม่เป็นโพรงกำหนดให้เป็นดงเซ็ง ก่อนวันทำพิธี 2-3 วัน ชาวบ้านได้พากันไปทำความสะอาดบริเวณพิธี ระดมเงินเพื่อซื้อหมูหนึ่งตัว พร้อมกับเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น กะระดาศที่ชาวตาดเป็นรูปเหรียญเงิน รูป และเทียน ฯลฯ เมื่อถึงวันประกอบพิธี ชาวบ้านได้ตกแต่งสถานที่ด้วยการจัดนิทรรศการขึ้นรอบ ๆ บริเวณ มีรูปถ่ายกิจกรรมการดูแลรักษาป่าของชาวบ้าน และมีแผนที่แสดงการจำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ของชุมชน โดยระบุถึงขอบเขตพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย ป่าใช้สอย ป่าอนุรักษ์ และแนวกัน

ไฟ เพื่อแสดงต่อผู้ที่เข้าร่วมทำพิธี ซึ่งมีทั้งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่จากทางอำเภอ ทหาร นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน ตลอดจนชาวบ้านทั้งชาวปกากญอและม้งจากหลายหมู่บ้านในอำเภอจอมทอง โดยนัยนี้การเชิญบุคคลจากหลายหน่วยงานเข้าร่วมจึงเป็นโอกาสอันดีที่ทำให้ชาวม้งแม่ยะน้อยมีโอกาสอธิบายตัวเองต่อบุคคลภายนอก โดยเฉพาะการแสดงวิถีทางแห่งการอนุรักษ์ โดยผ่านรูปภาพ แผนที่ นิทรรศการ รวมทั้งพิธีกรรมที่ได้จัดขึ้น

พิธี ดงแข็ง เริ่มขึ้นจากการกล่าวเปิดพิธีอย่างเป็นทางการโดยผู้แทนหน่วยงานราชการต่าง ๆ จากนั้น บละท้อ ผู้เป็น จื่อเน่ง ได้เปิดประตูของรั้วซึ่งทำล้อมต้นดงแข็งที่เลือกเอาไว้ เป็นรั้วกว้างประมาณ 20x20 เมตร พร้อมกับจุดประทัดส่งสัญญาณแจ้งต่อเทพ แล้วตั้งแก้วเหล้า จุดธูป และสวดอัญเชิญเทพ 4 องค์ให้มาสิงสถิตย์ที่ต้นดงแข็ง ชาวบ้าน 3-4 คนทำการฆ่าหมูต่อหน้าเทพ ก่อนที่จะนำไปประกอบอาหาร ขณะที่ชาวบ้านคนอื่น ๆ พากันเข้ามาจุดธูปเทียนบวงสรวงเทพ จากนั้นจื่อเน่ง ได้นำอาหารที่ประกอบเสร็จแล้วมาถวายต่อเทพ พร้อมทั้งเหล้าขาว กระดาษ และธูปเทียน ในขั้นตอนนี้ชาวบ้านจะอธิษฐานและปฏิญาณตนต่อเทพว่าจะไม่เข้ามารบกวนในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ และขอให้เทพคุ้มครองเพื่อให้เกิดความผาสุกแก่ชีวิต ครอบครัว และชุมชน จากนั้นชาวบ้านจะตั้งอาหารให้แก่ จื่อเน่ง ผู้อาวุโส และผู้ชายที่ร่วมประกอบพิธีอีก 4-5 คน ร่วมกันรับประทานต่อหน้าเทพ ในระหว่างประกอบพิธีครั้งแรกนั้นจะมีพิธีการสร้างผู้สืบทอด หรือ ฟ้าเต๋เอะ ด้วยการแบ่งน้ำมนต์จากถ้วยของจื่อเน่งมาให้แก่พ่อหลวงซึ่งเป็นผู้สืบทอด และให้พ่อหลวงดื่มเหล้าสาบานต่อ จื่อเน่ง ชาวบ้าน และเทพ หลังจากพิธีนั้นแล้วพ่อหลวงบ้านแม่ยะน้อยได้กลายเป็นผู้สืบทอดการประกอบพิธีดงแข็งในปีต่อไป เมื่อร่วมรับประทานอาหารเสร็จ ก็จะไปปิดประตูรั้วและไม่รบกวนป่าดงแข็งอีกจนกว่าจะถึงการทำพิธีในปีหน้า

ยุทธวิธีการต่อสู้ของชาวม้งโดยการใช้อนุสัญญาลักษณะเพื่อแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ดังเช่นการรื้อฟื้นพิธี ดงแข็ง มีลักษณะคล้ายกับประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชาวม้งตั้งแต่สมัยที่อยู่ในจีนซึ่งไม่ยอมให้ถูกครอบงำจนกลืนกลายเป็นคน แต่ชาวม้งได้เลือกหยิบเอาประเพณี สัญญาลักษณ์บางอย่างจากจีนมาใช้อย่างมีจิตสำนึกโดยได้นิยามใหม่ให้เป็นแบบม้ง ต่อมาถูกจีนขับไล่หนีมาที่ลาวก่อนจะเข้าสู่ไทย ม้งก็ได้มีการผลิตซ้ำสำนึกประวัติศาสตร์ใหม่เพื่ออ้างศักดิ์ศรีความเป็นม้ง โดยหยิบยืมเค้าโครงตำนานวีรบุรุษจากลาวมาตีความใหม่สร้างตำนานวีรบุรุษของม้ง (Tapp, 1989 อ้างใน ทวิช 2541) นับเป็นการสร้างความหมายใหม่ของทั้งพิธีกรรมและตัวตนของชาวม้งโดยการหยิบยืมเอาสัญลักษณ์วัฒนธรรมจากภายนอกมาผสมผสานกับลักษณะทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ที่มีอยู่ หรือเคยมี มาฟื้นฟู เลือกใช้ เพื่อจัดความสัมพันธ์ทางสังคมให้ชาติพันธุ์ของตนสามารถดำรงอยู่ได้

อย่างมีศักดิ์ศรี ภายใต้สถานการณ์ความขัดแย้งจากการที่อำนาจภายนอกมาครอบงำ (Barth, 1969) เช่นเดียวกับกิจกรรมบวชป่าและหล่อเหมโตของปกากญอที่กล่าวมาในข้างต้น

5.5 สรุป

ไฟป่า ได้ถูกรัฐหยิบยกให้เป็น “ปัญหา” สำคัญที่ใช้ในการตอกย้ำหรือสร้างความชอบธรรมให้รัฐในการใช้อำนาจเข้าควบคุมพื้นที่และทรัพยากร ในท่ามกลางวิกฤติการณ์ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และสภาพความขัดแย้งการแย่งชิงทรัพยากรที่รัฐถูกสาธารณะวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักว่าไร้ประสิทธิภาพ และเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาเสียเอง การให้ความสำคัญต่อปัญหาไฟป่าได้เอื้อให้อัตลักษณ์ด้านการอนุรักษ์ของรัฐมีความโดดเด่นยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นผลงานจากการทุ่มเทงบประมาณในการจัดการไฟ การไหม้ประชาสัมพันธ์ถึงปัญหาไฟป่าจนกลายเป็นภาพที่น่ากลัวตลอดจนการชูบทบาทของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการดับไฟ ซึ่งเป็นวิธีการแบ่งคู่ตรงข้าม (Dichotomy) ให้รัฐเป็น “พระเอก” ผู้มาแก้ปัญหา และจัดให้กลุ่มชาติพันธุ์ที่สูงเป็น “ชาวเขาผู้ก่อปัญหา” เป็น “ผู้ร้าย” เป็นสาเหตุของไฟป่าที่รัฐจะต้องเข้าไปควบคุม และจัดการทรัพยากรอย่างเข้มงวด

เมื่อไฟป่าสัมพันธ์กับอำนาจการเข้าใช้ทรัพยากรป่า ที่ดิน และน้ำ อย่างแยกไม่ออก ปัญหาของไฟป่า จึงเกี่ยวข้องกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ที่ต้องการเข้าควบคุมอำนาจในการจัดการทรัพยากรรัฐเองใช้ไฟป่าเป็นตัวสร้างความชอบธรรมให้แก่ตนในการเข้าไปจัดการป่า ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำและสิ่งแวดล้อมจอมทอง และมูลนิธิธรรมนาถ ก็ใช้ไฟป่าเป็นยุทธวิธีขับไล่กลุ่มชาติพันธุ์ที่สูงที่มีความขัดแย้งในการแย่งชิงน้ำและป่ากับตน ขณะเดียวกันกลุ่มชาติพันธุ์ที่สูงก็ตอบโต้โดยการอธิบายถึงการที่หน่วยงานรัฐและกลุ่มจอมทองใช้ไฟป่ามาประเค้นทางการเมืองในการกีดกันการมีส่วนร่วมในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรบนที่สูง ตลอดจนขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิในการจัดการไฟเพื่อธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ทั้งหมดนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ประเด็นเรื่องไฟป่าไปไกลเกินกว่าเหตุผลทางนิเวศวิทยา แต่สัมพันธ์กับสัมพันธ์ภาพทางอำนาจในการควบคุมทรัพยากรที่รัฐและกลุ่มอำนาจท้องถิ่นกำลังเปียดขับ ปิดล้อมกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงอย่างรุนแรง